

Roč. XVIII. č. 69

EMPATIA

BULLETIN

*Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny.
Odbor poradensko-psychologických služieb.
Asociácia manželských a rodinných poradcov
a sociálnych pracovníkov SR v Bratislave.*

Slúži na komunikáciu a informovanie o formách práce, úspechoch
i ťažkostiach na ceste pomoci človeku v náročných životných situáciách.

NIELEN PRE ODBORNÍKOV

Číslo 3

september 2011

Bratislava

OBSAH

EDITORIAL	4
ROZLÚČKA s Evou Štullerovou	6
MEDZI NAMI	
PhDr. Oľga Kostelníková: Poradenstvo a terapia párového vzťahu - - 10. stretnutie	9
PhDr. Jolana Kusá: Sochy a sochanie	10
TÉMA	
Ing. Mgr. Ľubica Kečkešová: Špecifiká párovej terapie pri riešení problému partnerskej nevery (<i>pokračovanie</i>)	12
Mgr. Helena Kalábová, Mgr. Ilona Pešatová,	
Mgr. Jitka Pejřimovská: Řeč a rodinný emoční vzorec	27
Mgr. Jana Špániková: Chudoba ohrozuje rodičov a dieťa	38
PREČÍTALI SME	
Kateřina Janouchová: O lásce a sexu (J. Kusá)	46
Dan Millman: Dvanáct bran k osobnímu růstu (J. Kusá)	47
Petr Weis a kol.: Etické otázky v psychologii (J. Kusá)	49
V. C. Lusso: Prarodiče, rodiče a vnoučata (J. Kusá)	49
INFORMÁCIE	
PhDr. Ivan Valkovič: Etika v pomáhajúcich profesiách z hľadiska postmoderného kolaboratívneho prístupu.	50

EDITORIAL

V ťažkej situácii si položte otázku: čo asi urobí moje silnejšie, múdrejšie a odvážnejšie ja? A nechajte ho, nech si poradí.

Millman

Nejako ťažko sa rodilo toto číslo, hoci veľké materiály boli pohromade a to ostatné robievam s potešením. Stále ma niečo brzdilo – chrípka, cestovanie, iné práce, nedostatok energie. Ešte aj vláda padla.

Najväčšia príčina je však asi hneď na nasledujúcej strane. Lúčiť sa s kolegynou, ktorá náhle odišla v mladom veku, znamená okrem šoku aj náročné oslovenie životom. Zastavenie, stratu energie, spojenie sa s podstatnými vecami. Pripomenutie, aký je život krátky, že nie náhodou nám múdri a skúsení radia myslieť na veci od konca (Covey), považovať každý deň za možný posledný. Nikto to nedokáže každý deň a celý život.

Občas je to potrebné a užitočné a jeseň je na to ako stvorená. Plody sa lúčia so svojimi rastlinami, lístie opadáva, slnko odchádza, krajina mení reliéf i farby, hmly a dažďa pribúda.

Podstatné je, aby sme videli aj a najmä to pozitívne, čo jeseň prináša – zber úrody, pestrosť farieb a vôní, dlhé večery na stretnutia, aby si každý našiel svoju krásnu a plodnú jeseň. Či už je v rozkvetení života, jeho zrelosti, alebo súzvučí s ročným obdobím aj vekom.

K tomu ma priviedla rozlúčka s Evkou a rozlúčka s krásnym dlhým letom, vrátane babieho. V najnovšom čísle Psychologie dnes zaujme, okrem iného článok Terapie fungujú, i když nevíme jak od N. Horejša. My starší si spomenieme na výskumy zo sedemdesiatych a osemdesiatych rokov minulého storočia o účinnosti rôznych zložiek poradenstva a psychoterapie. Zvlášť nás vtedy prekvapilo, že laici, nevybavení špeciálnym vzdelaním, mali podobnú úspešnosť ako poradenský odborníci. V súčasnosti sú výsledky výskumov podobné, pokrok je v tom, že vyšlo, že ľudia s psychoterapiou sú na tom dvakrát tak dobre ako bez, čo sa týka duševného zdravia a zvládania záťaže. Ale čo je to „to“, čo lieči v psychoterapii, pomáha v poradenstve, výskum nezachytil, aj keď my dávno vieme, že je to dobrý kontakt, empatický záujem a autentické prijatie klienta. Ukončili etapu výskumu tým, že treba postaviť dobrú teóriu a potom výskum, nakoniec výskum účinnosti jednotlivých poradenských a psychoterapeutických prístupov a škôl je ich súčasťou.

Prečo o tom hovorím? Lebo jeseň. Oslovila ma cez uvedený časopis k bilančovaniu: čo sme sa naučili počas dlhých rokov vzdelávania, výcvikov a praxe, a

---

čo sme schopní odovzdať ďalej – čo sa dá, čo je možné a čo je neprenosné, ale každý si to má šancu vypracovať . Vlastné osobné terapeutické „to“.

Všetkých vás oslovujem, aby ste sa starali o seba, keď náročné počasie skúša naše telo, i našu vnútornú silu. Keď vás život osloví silnou ranou, šŕchnutím, pripomenutím. Aby ste sa vracali k prameňom, k zdrojom, vytvárali nové a nezabudli na tie, ktoré máte v sebe ako dar, bohatstvo od života – vás, vaše telo, dušu, srdce, hodnoty, energiu, odhodlanie, vaše rozhodnutia, každý deň, každú hodinu a každú minútu.

Želám nám všetkým, aby sme sa vedeli zababušiť proti zime sveta do svojej nádeje a dôvery v múdrosť vesmíru, sveta, ducha, či pána boha, každý podľa seba, viery a presvedčenia, že o lásku, dobro, pravdu a dôstojný život nás všetkých, treba a stojí za to usilovať a pomáhať v tom aj tým druhým.

Mierne existenciálne ladený editorial si, prosím, obalte do svojich slov a nech vás sprevádza aj plúšťou a prvými mrazmi jesene.

Vaša *Jolana Kusá a redakcia.*

Nie je potrebné hneď utekať do sveta, aby ste mali väčší rozhľad.

Zostaňte pokojne doma a zahľadte sa do stredu svojho bytia.

Vyhľadajte svoje srdce...a potom uvidíte.

Lao-c´

Tým, že objavíte vlastnú hodnotu, oslobodíte vlastného ducha.

Millman

Na teba pomyslím si, milý druh, zo strát je zisk a žiaľ mizne ako vzduch

Shakespeare, Sonety

PhDr. EVA ŠTULLEROVÁ

* 26. 5. 1961 - † 5. 9. 2011

Zastihla nás veľmi ťažká situácia – naša kolegyňa a priateľka Evička ochorela a v priebehu pár dní od zverejnenia tejto jóbovej správy – navždy odišla. Zomrela. V roku, kedy oslávila päťdesiatku. Žiadne slová sa mi nezdajú vhodné. Na takúto neprimeranú skutočnosť.

Vieme dobre, že v našej profesii v tomto veku prichádza krásne obdobie žatvy – nazbieraného vzdelania a životných skúseností. Práve v tejto etape Evička bola, jej hlas znel závažne na kazuistických seminároch, odborných stretnutiach, i v súkromných skupinkách. Lebo okrem toho všetkého mala aj osobnú guráž, zanietenie, angažovanosť. Obrovskú energiu a osobné kúzlo.

Stretávali sme sa v Banskej Bystrici, v rámci pravidelných metodických dní stredoslovenského regiónu, aj na všetkých závažných odborných seminároch. Súčasťou jej odborného prístupu bol aj vyprofilovaný humanistický, ľudský prístup k človeku, koncepcia osobnosti a sveta človeka so slovníkom z tejto časti psychológie, od Satirovej, ale hlavne jej vlastný. Pretavený a zvnútornený Evou Štullerovou ako individualitou, jedinečnou ľudskou bytosťou. Je to vzácna fáza v profesionálnom i osobnom živote. Môžeme sa tešiť, že sme ju mali možnosť poznať a zažiť v období rozvoja a ranej zrelosti, a môže nám byť ľúto, že ona, aj my sme pripravení navždy o jej prítomnosť a rozvíjanie tohto spoločného príbehu.

Vzácnne skombinovala hlas rozumu a hlas srdca, duša a tej najhlbšej podstaty človeka v zrelej podobe - ako odborník a človek, žena, Eva Štullerová. V osobnom živote jej bolo dopriate sa iba skraja dotknúť vzácneho času dospievajúcich a dospelých detí. Prvá dcéra sa jej práve vydala, druhá len končí školu a

vykračuje do života. Ako si budú navzájom chýbať vieme najlepšie my, matky dcér, matky vôbec a ako bude chýbať manželovi v partnerstve a rodičovstve, tiež tušíme. Preto ukladáme tieto deti našej Evičky do našich srdc, aby sme ich v duchu s láskou sprevádzali životom. Celú jej opustenú rodinu. A veríme, že jej energia bude kdesi pri nich a samozrejme, že dúfame, že aj pri nás.

Pripomeňme si príbeh jej života:

Rodáčka z Revúcej, kde aj zakotvila so svojou pracovnou kariérou i životnou cestou. Po strednej škole študovala psychológiu na FFPJŠ v Košiciach

Od r. 1984 pracovala v PPP Spišská Nová Ves, od r. 1986 v ZŠ pre sluchovo postihnutých v Levoči. Od r. 1993, po presťahovaní do Revúcej pracovala v PPP Revúca a od r. 1997 v CPPS Revúca a čiastočne aj v DD Škovránok, v Hnúšti.

Takže medzi nami strávila štrnásť rokov, ale ako by tu bola odjakživa. Priniesla skúsenosti z iných prostredí, z práce s deťmi, ale manželské a rodinné poradenstvo bolo to, v čom sa našla, a čo jej ležalo na srdci. Tak ako milovala a ctíla svoju rodinu, vedela o jej dôležitosti pre všetkých ľudí na svete a snažila sa im pomáhať zveľadiť, udržať manželstvo, rodinu, byť lepšími rodičmi a lepšími ľuďmi. Spojená so svojim životom, mala dosť energie a znalosti pre ťažké situácie detí, rodičov, manželov. Pomáhala zmenšiť utrpenie a bolesť na tomto svete a tým bude jej neprítomnosť citelná.

Dajme hlas kolegyniam, ktoré jej boli blízke a dávajú hlas aj strate ostatných kolegyň a kolegov:

Posledné stretnutie

Pomaly sa schádzame - Zvolen, Bystrica, Rimavská Sobota, Lučenec, Jolka s Oľgou Nemcovou, prichádza aj Babela z Rožňavy. Chýbajú len tí, čo sú PN, hoci Evka, organizátorka stretnutia určila termín zo dňa na deň. My všetci ostatní, aj dôchodcovia, sme sa ponáhľali, aby sme prišli načas. Evka nehybne pozoruje spod privretých viečok, ako okolo nej prechádzame a hľadáme si svoje miesta. Je nezvykle tichá. Všetci sme nezvykle tichí. Aj hudba, ktorá vyplní priestor je nezvykle tichá.

Prichádza kňaz. Zvláštnu náplň nášho stretnutia si určila, Evulienka! Nie on, Ty si si mala zobrať slovo!!! Kde sa stratila tvoja výrečnosť? Kde sa stratila tvoja energia? Kde si sa nám to celá stratila?

Odchádzaš prvá na čiernom aute a nechávaš nás všetkých stáť v nemom úžase.

Čo si nám to, Evka, urobila?

Marcela, Brezno

Evi, Evi, kde si sa stratila...? Komu teraz zavolám, keď ma niekto našťve, sklame, keď si nebudem vedieť rady, keď sa budem tešiť. Kto mi nastaví zrkadlo, kto ma „sporiadkuje“, vezme na dovolenku, rozosmeje. Spomínam si s vďakou, ako si nás - mňa a Aďu z Lučenca, „poriadkovala“ na konferencii minulú jeseň na Morave: „Načo ste sem prišli, jedna stále fajčí, druhá stále telefonuje“. Ako som Ti pobúrene volala potom, čo sme s mojou Mariankou boli „na koberci“ u riaditeľky, lebo sme cez požiarne cvičenie nestáli pred budovou úradu. Od Teba som počula, ako to bolo, aj prečo to bolo. Ako si to mohla tak presne vedieť, keď si bola v Revúcej, nie vo Zvolene?

Poznala si život a mala si ho rada. Učila si to aj nás, čo sme mali šťastie byť chvíľu po Tvojom boku.

Zbohom, EVI... tak by som chcela napísať DOVIDENIA

O mesiac - po pohrebe. Októbrové supervízne metodické stretnutie v Banskobystrickom kraji:

Jolka robí s nami rozlúčkovú meditáciu, krásnu... občas sa jej zachveje hlas... po tvári mi stekajú slzy, neviem to ovládať... ako vždy pred začiatkom som nedokázala vyhrabať vreckovky zo svojej plnej veľkej tašky. Zachraňuje ma Icka z Rimavskej Soboty. Zase si Evička tu s nami... chýbaš veľmi... vidím Ťa, počujem, viem, čo by si povedala. Dovoľ mi za Teba povedať ĎAKUJEM všetkým, ktorí sa osobne alebo cez kvietok s Tebou rozlúčili. Ďakujem aj mojej sociálke Marianke a svojej dcére Stanke, za ochotne popísané rozlúčkové stuhy a Jolke a Olge, že tú plnú vaňu kvetov krásne poviažali do kytíc, ale najmä, že sa trmácali za vrchnosť z Bratislavy sa s Tebou dôstojne rozlúčiť. Viem, že si to vážiš a že Ti to dobre padlo, aj Tiborovi - a Tvojim dvom dcéram.

Táňa Grznárová, Zvolen

EVKIN ODKAZ pre nás z pera Olgy Bindasovej (z mailovej pošty):

....myslím, že v pomáhaní si medzi sebou (myslím teraz nás, poradcov), máme ešte isté hendikepy. Možno nás Eva v tomto konečne našťartovala a jej taký ne-normálne rýchly koniec by mohol byť začiatkom.....

MEDZI NAMI

Poradenstvo a terapia párového vzťahu – 10. stretnutie

12. - 14. 9. 2011

Hlavná téma: MOTIVÁCIA PÁROV V KRÍZE K PRÁCI NA VLASTNOM ROZVOJI

PhDr. Oľga Kostelníková

Bolo nás jedenásť. Zo zakladajúcich členov už len dvaja, dvaja z tých „starších“, čo boli viackrát, dvaja z novších, čo boli niekoľkokrát. A päť celkom nových. Naša otvorená skupina sa celkom premenila. Bolo to trochu iné, ale nie horšie. Nad nami sa vznášala ešte celkom čerstvá strata a neprítomnosť Evky Štullerovej, ktorá doteraz bola hádam na každom jednom stretnutí a teraz sa azda dívala z psychologického neba. Aj keď to vieme, ťažko uveriť, ešte sme si nezvykli... ešte ju cítime, lebo bola výraznou dobrou dušou aj tejto skupiny.

Nad nami sa vznášala i pokračujúca premena referátov. Bude v nej ešte miesto na prácu s párom (okrem rozvodu a rodičovstva po rozvode)?

Naša téma súvisí s poznatkom, že každá kríza pýta zmenu v chápaní doterajšieho prístupu, pýta pochopenie hlbšej pravdy, zbavenie sa omylov, rast. Lenže súčasne je tu aj obrana. Strach zo zmeny, strach z priznania omylov a chýb, často potreba zvaliť „vinu“ na niekoho, len nie na mňa, lebo vina je bremeno, ktoré takmer bráni udržať sebaúctu, nieto ešte umožňovať rast. Čo skutočne chcú klienti od seba a od nás ako poradcov? Ako ich motivovať k práci na sebe, ak sa jej bránia? Prečo sa jej bránia? Pritom nejde vždy o tzv. nemotivovaných klientov, ktorí návštevu poradcu chápu ako nútené práce. Chcú zmenu a chcú našu pomoc... ale bez vlastnej práce. Nie sú v odpore voči nám, sú v odpore voči sebe a najmä voči partnerovi/ke a nakoniec voči zmene.

Mottom témy bolo: Problém je učiteľ. Už klišé. Teraz len dosiahnuť, aby platilo.

Okrem iného sme pracovali aj so schémou Analýza motivácie klientov, ktorú som na stretnutie vypracovala. Zistili sme jednohlasne, že môže byť užitočná, najmä ak sa použije v priebehu poradenského procesu. Takže ju poskytujem pre všetkých, ktorí majú záujem. Mali sme aj workshop – ako vždy. Výsledky budú v inom materiáli. A pracovali sme aj s prípadmi. Okrem toho sme sa poznávali, cvičili, hrali, pozerali na film... a obdivovali Tatry zaliate slnkom.

Sochy a sochanie, práca s jednotlivcom, párom a rodinou 11.-12. 10. 2011 v Bratislave, Walter Zahnd ako hlavný hosť.

Už dlhšie som nemala čas zúčastniť sa celého seminára, ktoré tu Walter každý rok vedie. Napriek tomu, že som si to želala, ale asi nie dosť. Teraz sa skomplikovali okolnosti tak, že Walter, ko-lektorka H. Ščibrányová aj v role prekladateľky, lektorky Naďa Feketeová a naša Oľga Nemcová, všetci účinkovali bezplatne. Financie nám neboli schválené. Bolo úžasné zažiť, že všetci bez závähania poskytli svoje účinkovanie pre skupinu záujemcov (riadne pozvaných a prihlásených) – zdarma, ako dar.

Tak som sa tam ocitla ako podpora organizátorom a zostala som ako vďačná účastníčka, aby som si pripomenula celú svoju satirovskú históriu a nakúpila nové zážitky a skúsenosti. V neposlednom rade i preto, aby som sa stretla s našimi mladými, ktorých tam bola z dvadsiatich zúčastnených dobrá polovička.

Boli tam takí, ktorí sa stretli s modelom V. Satirovej prvýkrát (panny), i zopár starých praktikov – od r. 1996 alebo 1998, kedy boli otvárané cykly výcvikov. Bola som zvedavá ako si s tým Walter Zahnd, náš americký lektor, poradí.

Musím hneď na úvod povedať, že – poradil si. Pretože bolo pre mňa veľkým zážitkom počuť od „panien“, že „mám dojem, že nielen sa lepšie spájam s ľuďmi týmto spôsobom, ale som aj lepším človekom a mám dojem, že môžeme týmto spôsobom robiť svet ľudí lepším“. Niečo veľmi podobné sme aj my konštatovali pred tými dávnymi rokmi.

Samotné sochanie ako technika práce s jednotlivcom, párom, alebo rodinou definuje Satirová ako neverbálne „použitie“ človeka v priestore, aranžovanie jeho tela v priestore. Informuje ním seba aj druhých o svojom vnútornom procese vo vzťahu k sebe a k druhým. Môžeme ním znázorniť vzťahy. Podľa V. Satirovej sochanie ponúka také spôsoby uvedomovania, ktoré prenikajú za obranné mechanizmy ako je popieranie, ignorovanie a projekcia. Napájame sa na naše kinestetické reakcie, ktoré môžu byť veľmi silné.

Satirová využívala sochanie v práci s rodinami tak, že sa spýtala klienta, či mu môže ukázať, ako vidí jeho rodinu a urobila z nich sochu, každý člen rodiny sa podelil o pocity a zážitky a potom staval sochu rodiny klient a postupne jej členovia. Po každej soche sa podelili o pocity a zážitky. To je fáza, kedy je sochanie informačné, alebo diagnostické.

Druhá fáza – terapeutická, nasleduje po výzve: ako by ste to chceli mať a potom klient a ostatní členovia rodiny vytvárali svoje vytúžené obrazy rodiny. Po každom obraze sa snímajú pocity a zážitky. Tak sa rodinný systém môže posunúť od dysfunkčného obrazu k tomu, ktorý podporujeme. Tolko teórie pre

úplných laikov. Podstata práce a učenia spočíva v zážitku, preto sa účastníci učili vytvárať sochy, snímať zážitky a sledovať ich na vlastnej koži, na vlastných problémoch a príbehoch.

V druhej polovici tohto walterovského seminára sa deje to opakované mystérium, že účastníkom, ktorí pracovali poctivo na svojom probléme sa menia tváre – z napätých na uvoľnené, vnútorne usmiate – čo je moja osobná definícia – a pracuje sa stále ľahšie. V skupine panuje hlboká dôvera, súdržnosť a nakoniec sa rozchádzajú s úprimnými, vreľými objatiami. Sú si blízko, sú tými sprisahancami, ktorí idú zlepšovať seba, ľudí a svet.

Som rada, že som to znova zažila, ďakujem. Všetkých kolegov a kolegyně prajne informujem o tejto nevšednej šanci. Popritom sa ešte aj naučia techniku sochanie, rovno použiteľnú pre prácu s jednotlivcom, párom a rodinou. Pri najbližšej Walterovej návšteve to bude možno iná technika, možno aj pod vedením iného lektora to bude fungovať, ale s týmto zaručene.

PhDr. Jolana Kusá

Najväčším bohatstvom človeka je vyjsť s málom a byť si istý, že o to málo nemôžem prísť.

Lukrécius

Láska je liek. Lieči toho, kto ju prijíma i toho, kto ju dáva.

Dr. K. Menninger

TÉMA

Špecifiká párovej terapie pri riešení problému partnerskej nevery

Ing. Mgr. Ľubica Kečkešová, Masarykova univerzita Brno

(pokračovanie)

Výskum v párovej terapii pri riešení problému nevery

Napriek veľkému rozvoju výskumu v párovej terapii, existuje len málo empirických výskumov v párovej terapii, ktoré sa venujú problému nevery. Mohlo by to byť spojené s komplexnou povahou problému, akou je nevera a s neochotou výskumníkov púšťať sa do „morálne citlivej“ témy.

Atkins, Baucom, Eldridge a Christensen (2005) skúmali účinnosť bežne používaných smerov párovej terapie pri riešení problému nevery. Výskum mal podobu znáhodňovaných klinických skúšok dvoch prístupov – tradičnej behaviorálnej párovej terapie (TBCT) a integratívnej behaviorálnej párovej terapie (IBCT). Páry sa do výskumu prihlásili pre riešenie partnerských problémov bez špecifikácie, že by sa jednalo o neveru. Celkovo sa výskumu zúčastnilo 134 párov, z toho 19 párov riešilo problém nevery. Výsledky ukázali, že hoci páry s neverou vstupovali do terapie s vyšším skóre manželského distresu ako páry bez nevery, na konci terapie zaznamenali vyššiu mieru zlepšenia v manželskej spokojnosti ako páry bez nevery.

DuPree, White, Olsen a Lafleur (2007) identifikovali súbor klinických odporúčaní z prehľadu literatúry zaoberajúcej sa riešením problému nevery v párovej terapii. Vychádzali z predpokladu, že výskumy zaoberajúce sa neverou, prinášajú cenné poznatky pre vedcov a výskumníkov, ale zameraním na makro-úroveň sú menej použiteľné pre klinikov. Svoje zistenia rozdelili do nasledovných oblastí: ciele terapie, formát terapie, assessment, rola terapeuta, intervencie, vernosť terapeutickému prístupu, prevencia relapsu. Zdôraznili tiež význam kultúrnych a etických faktorov.

Gordon, Baucom a Snyder (2004) vytvorili a testovali intervenciu pri riešení nevery založenú na odpustení. Výskumu sa zúčastnilo 6 párov, ktoré hľadali terapeutickú pomoc po odhalení nevery. Terapeuti s nimi pracovali podľa terapeutického manuálu - trojfázového intervenčného modelu. Účinnosť terapie bola hodnotená z dát získaných z opakovaného assessmentu párov na začiatku, v strede, na konci a po ukončení terapie. Jednalo sa napr. o škály a dotazníky pre depresiu, posttraumatickú stresovú poruchu (PTSP), manželskú spokojnosť,

dotazník odpustenia. Okrem takto získaných kvantitatívnych dát bol výskum doplnený kvalitatívnymi dátami v jednotlivých prípadoch. Výskumníci zistili, že na konci terapie u zranených partnerov nastalo zlepšenie v manželskej spokojnosti, depresii, v symptómoch PTSP, aj v ochote odpustiť partnerovi. U neverných partnerov nastalo zlepšenie v symptómoch PTSP a depresívnych symptómoch, ale nezlepšila sa ich manželská spokojnosť. Nižšia spokojnosť neverných partnerov mohla byť spôsobená tým, že testovaný intervenčný model kládol väčší dôraz na potreby zraneného partnera a potreby neverného partnera nemuseli byť dostatočne ošetrené.

Vlastný výskum

Vyššie uvedený všeobecný model terapie nevery obsahuje štyri lineárne usporiadané fázy, podľa ktorých by mohla terapia prebiehať. Cieľom terapie je, aby sa partnerom podarilo úspešne prejsť cez počiatkový chaos po odhalení nevery, aby porozumeli, prečo sa nevera udiala, dospeli k opätovnému zblíženiu a obnoveniu dôvery a navzájom si odpustili, čo vytvára predpoklad pre lepšie fungovanie vzťahu v budúcnosti. Pri aplikácii modelu sa v procese terapie vždy vyskytuje špecifický kontext individuálnej situácie klientov, ich vzťahu a ich blízkeho okolia. Proces môže ovplyvňovať aj diverzita a komplexita súčasných partnerských vzťahov ako výsledok širšieho spoločenského procesu. Do terapie pri riešení problému nevery významným spôsobom vstupuje osoba terapeuta a jeho morálne hodnoty, implicitne prítomné alebo explicitne vyjadrené. Teoretický model terapie nevery je určitým zovšeobecnením, ako môže za „ideálnych“ podmienok proces v terapii prebiehať. Zaujímalo ma, ako podobu má tento proces v praxi. S ohľadom na výskumný cieľ bola formulovaná nasledovná výskumná otázka:

Aké spôsoby terapeutickej práce vedú k úspešnému zvládnutiu prvej fázy terapie pri probléme partnerskej nevery?

Výskumný design

Na zodpovedanie výskumnej otázky bola zvolená kvalitatívna výskumná stratégia s použitím viacnásobnej prípadovej štúdie.

Prípadová štúdia je podľa Yina (2009) ako výskumná stratégia zvlášť vhodná, ak sa vo výskumnej otázke pýtame spôsobom: „ako?“ alebo „prečo?“. Takýto typ otázok sa pýta viac na proces, ktorý sledujeme v čase, ako len na frekvenciu alebo výskyt udalostí. Prípadové štúdie majú podľa Stilesa (2006) výhody v možnosti výskumu komplexných, na kontexte závislých aspektov psychoterapie a psychoterapeutických teórií a predstavujú cennú alternatívu k štatistické-

mu testovaniu hypotéz. Aj v prípade nášho výskumu by bola možnosť sledovať jav na kvantitatívnej úrovni relevantná. Mohli by sme testovať niekoľko hypotéz z obecného modelu terapie nevery na väčšej výskumnej vzorke. Takýto postup by mohol priniesť potvrdenie niektorých predpokladov teórie a zvýšiť jej relevantnosť.

Na druhej strane systematicky analyzované prípady v prípadovej štúdií, ktoré zodpovedajú teórii v presných alebo neočakávaných detailoch môžu zvýšiť dôveryhodnosť teórie ako celku, aj keď jednotlivé tvrdenia, ak sú zvažované oddelene môžu byť neisté (Stiles, 2006). Oproti kvantitatívnemu výskumu môže kvalitatívna stratégia prípadovej štúdie dospieť ku komplexnejším a do hĺbky idúcim zisteniam, ako spôsoby terapeutickú prácu fungovali a lepšie porozumieť jednotlivým vzťahom medzi fenoménmi, ako aj celkovým súvislostiam.

Výskumný súbor

Výskumným súborom v tejto štúdií sú terapeuti. Vzhľadom na výskumný design prípadovej štúdie sú však „druhotnými informantmi“, neskúmame primárne terapeutov, ale kazuistiky, ktoré sme prostredníctvom terapeutov získali. „Jednotkou analýzy“ je teda kazuistika a „jednotkou zberu dát“ je terapeut. Toto rozlíšenie v prípadovej štúdií je dôležité, nakoľko môže vzniknúť zmätok z toho dôvodu, že napríklad zdrojmi dát sú jednotlivci, ale jednotkou analýzy je organizácia (Yin, 2009).

Terapeuti boli do výskumu vybraní metódou zámerného (účelového) výberu, v ktorom sú účastníci výskumu cielene vyhľadávaní podľa určitého kritéria (Miovský, 2006). Mojim kritériom bolo, že terapeuti dlhodobo (viac ako 5 rokov) pracujú v poradenskej praxi s pármí. Limit 5 rokov praxe je požadovaný aj pre získanie samostatnej licencie poradenského psychológa, predpokladám teda, že tento limit môže byť určitou zárukou pre získanie relevantných dát pre výskum.

Pred začiatkom výskumu som skontaktovala terapeutov, ktorých poznám z minulosti z terapeutických workshopov. Tí mi sprostredkovali telefonické kontakty s ďalšími terapeutmi, ktorí sa venujú párovej terapii. Výber výskumnej vzorky teda prebiehal aj technikou snehovej gule (Miovský, 2006), pretože ďalšie kontakty som získala cez odporúčenia oslovených terapeutov. Celkovo som telefonicky oslovila 9 terapeutov, z toho 4 sa nakoniec výskumu nezúčastnili, a to z dôvodu pracovnej zaneprázdnenosti alebo sa ukázalo, že sa špecializujú viac na iné oblasti ako na párovú terapiu.

S piatimi terapeutmi (3 ženy a 2 muži), ktorí sa výskumu zúčastnili som absolvovala niekoľko stretnutí. Na prvom stretnutí som vysvetlila, prečo sa témou

zaoberám (výskum v rámci diplomovej práce) a popísala som svoj výskumný zámer (prepojenie vytvoreného obecného modelu terapie nevery s kazuistikami z ich praxe). Vzhľadom na veľkú pracovnú vyťaženosť terapeutov bolo dôležité objasniť časový rámec a mieru ich nasadenia v rámci výskumu.

Zmena výskumnej otázky

Uskutočnenie prvých rozhovorov prinieslo zistenie, že metóda tvorby dát neumožňuje odpovedať na výskumnú otázku a podotázky tak, ako boli formulované. Rozhovory s terapeutmi nad ich kazuistickými prípadmi totiž neumožňujú tak detailný pohľad do terapeutického procesu, aký by bol potrebný na ich zodpovedanie. Z prvých uskutočnených rozhovorov vyplynulo, že počiatková fáza terapie má rôzne podoby vo vzťahu k teoretickému modelu. Ako dôležité sa ukázalo preskúmať, akými spôsobmi prebieha počiatková fáza terapie v praxi. Nová výskumná otázka teda znela: Ako prebieha počiatková fáza terapie pri práci s problémom nevery vo vzťahu k obecnému modelu terapie nevery?

Kazuistika: Katka a Peter

Katka a Peter sú manželmi 10 rokov, nemajú deti, pracujú v tej istej firme. Na prvú konzultáciu prišli spoločne v situácii, keď vyšlo najavo, že Katka má mimomanželský vzťah. Z ďalšieho rozhovoru vyplynulo, že tento vzťah má dlhšiu históriu. Začal asi pred rokom a trval niekoľko mesiacov. Katka ho nakoniec sama ukončila bez toho, aby sa manžel niečo dozvedel. K terapeutke prišli manželia v čase, keď bol mimomanželský vzťah Katky zase obnovený a trval niekoľko mesiacov. Manžel sa o ňom dozvedel a situácia bola komplikovanejšia v tom, že všetci traja boli kolegovia.

Na prvom sedení bola Katka plačlivá, bolo vidieť, ako je do celej situácie citovo zaangažovaná a ako je pre ňu ťažké niektoré veci povedať. Z Petrovej strany padali otázky a obvinenia jedno za druhým, na čo sa ona ospravedlňovala a uistovala ho, ako je jej to všetko ľúto. Jeho hnev však trval, vynadal jej, na čo ona reagovala opätovným plačom.

Partneri sú navzájom zapletení do podobnej interakcie, akú popisuje prvá fáza modelu: zranený partner vyjadruje svoje emócie stále intenzívnejšie, zatiaľ čo neverný partner nie je schopný reagovať a odťahuje sa. V prípade Petra a Katky bola situácia špecifická tým, že na Petrov stupňujúci sa hnev Katka nereagovala odťahnutím sa, ale plačom. Mohli by sme to vysvetliť opačným rozdelením rodových rol, aký implicitne predpokladá model. Ten popisuje pravdepodobne častejšiu situáciu riešenia nevery, kedy prichádza neverný partner so zranenou partnerkou. V tom prípade častejšie zranená partnerka na partnera

nalieha, na čo sa on odťahuje. Model teda popisuje častejšiu situáciu, ale mohli by sme ho rozšíriť aj o ďalšie spôsoby rôznych reakcií, ktoré sa môžu v interakcii vyskytovať.

Keď Peter obvinil Katku, že je štetka a ona reagovala plačom, terapeutka sa snažila situáciu pomenovať a vyťahnúť z nej pointu:

T: „Peter, čo to s Vami robí, keď vidíte Katku plakať, bol to váš zámer obviniť ju, že je štetka?“

P: „Nie, to som nechcel. Ja som jej nechcel ublížiť...“

Terapeutka popisuje, že jej zámer bol ísť za emóciu hnevu, pomôcť Petrovi preskúmať, čo je za ním.

Zámer terapeutky zodpovedá modelu, ktorý navrhuje dostať sa od reaktívnych emócií, ktoré sú na povrchu (hnev) k zraniteľnejším, mäkším emocionálnym reakciám (smútok, strach z odmietnutia, z bolesti, bezmocnosti). Môže to presmerovať zraneného partnera od posadnutosti neverou a jej detailmi k preskúmaniu svojich vlastných emócií.

Terapeutka navrhla individuálne stretnutia s každým zvlášť, aby partneri mohli emócie „poposúvať osamote“. Tento návrh vyplýval aj z toho, že na Katku mal milenec stále veľký vplyv, kontaktoval ju, zasahoval do jej života, nebola úplne rozhodnutá, čo robiť ďalej. Keď terapeutka navrhla individuálne stretnutia a objasňovala, na čo by mohli byť dobré, Peter reagoval živo, vysvetlil si to tak, že Katka je „tá pokazená“, ktorú treba opraviť. Terapeutka mu vysvetlila, že je potrebné, aby sa aj on zapojil, ak chcú pracovať na zachovaní vzťahu. Nakoniec súhlasil, že aj on príde na individuálne stretnutie.

Terapeutka ubezpečením, že bolesť zraneného je oprávnená a neverný nebude obviňovaný, stráni obidvom partnerom. Vytvára tak bezpečný priestor na sedení, čo je tiež cieľom prvej fázy modelu. Návrh pracovať individuálne tiež zodpovedá prvej fáze modelu, v ktorej sa takýto terapeutický setting navrhuje hlavne vtedy, ak sú emócie partnerov veľmi silné.

Okrem tohto dočasného oddelenia na sedeniach terapeutka navrhla dodržiavať doma striktné pravidlo, že sa o nevere nebudú rozprávať, pričom ich ubezpečila, že sa ku všetkému pre nich dôležitému dostanú, či už na spoločnom alebo individuálnom sedení. U Katky sa s týmto návrhom objavila obrovská úľava a pri ďalšom rozhovore o tomto pravidle to aj Petrovi dávalo zmysel.

V individuálnom stretnutí sa s pomocou terapeutky Katke podarilo vyplaviť potláčané emócie, uvoľniť napätie. Ako to sama popisovala, cítila sa v zovretí dvoch mužov a ani pred jedným nemohla otvorene hovoriť. Na stretnutí spolu s terapeutkou si vyjasňovala, čo je pod zmätkom, ktorý v posledných dňoch

prežíva. Bola to pre ňu veľká téma, všetky tie pre a proti, túžba a zároveň pocit viny. Mala pocit, že nemá ani kúsok času sama pre seba, a pritom čas potrebovala na ujasnenie, čo to všetko znamená. Keď si po stretnutí zapla telefón, cinkali sms-ky od milenca, doma ju už čakal manžel. Milenec ju priťahoval fyzicky, nevedela si s tým dať rady, zároveň si s ním nevedela predstaviť život, mali rozdielne názory, záujmy. Cítila, že potrebovala vyriešiť to, ako sa s ním definitívne rozísť. Chcela sa vrátiť k manželovi.

V individuálnych stretnutiach s Petrom bolo dôležité podporovať ho v ustáť situácie, v ktorej sa ocitol. Potreboval spracovať aj to, že sa vzťah jeho ženy prevalil vo firme, v ktorej všetci traja pracovali. Preskúmať to, čo je pod hnevom, ktorý k manželke cíti. Či je to urazené ego, ktoré ju odmieta, alebo ju naozaj nechce a neľúbi ju. Cítil, že ju stráca a o to viac chcel byť s ňou. Terapeutka spolu s ním preskúmala, aké aktivity je vhodnejšie v tejto chvíli Katke navrhovať. Hovorili o bežných aktivitách, ktoré zvykli robiť a aj o Petrovej terajšej tendencii ísť do extrému, prichádzať s niečím, čo nikdy spolu nerobili a čo to preňho znamená.

V tomto prípade sa potvrdilo, že individuálne stretnutia boli pre oboch partnerov veľmi dôležité. Práca v nich korešponduje s modelom, ktorý považuje za dôležité pre partnerov mať možnosť otvorene hovoriť o často ambivalentných pocitoch a pre terapeuta možnosť neskreslene ohodnotiť distress každého z páru, čo sa v spoločných začiatkových sedeniach nemusí dať.

Na spoločnom stretnutí už boli emócie pokojnejšie. Referovali, že až na občasné incidenty sa im darilo o nevere doma nehovoriť. Terapeutka preskúmala, čo obidvaja ďalej chcú od vzťahu. Katka to stále nemala jasné, tvrdila, že to nevie, že potrebuje čas. Peter chcel, aby ukončila druhý vzťah a začali znovu. Terapeutický kontrakt vychádzal z toho, že obidvaja majú záujem pracovať na ich vzťahu. Zároveň terapeutka cítila, že faktor času tu bude veľmi dôležitý. Bude treba dlhší čas na to, aby svoje potreby preskúmali a hovorili o nich. Keď sa spýtala na to, aký bol ich vzťah pred týmto incidentom, hovorili o tom, že už všeličo spolu prekonali. Peter mal pred rokmi tiež mimomanželský vzťah a Katka sa o Petra vtedy snažila bojovať, čo sa nakoniec aj podarilo. Obidvaja sa zhodli, že už takúto situáciu raz zvládli. Tam sa mohli nachádzať ich spoločné zdroje.

Situáciu z tejto fázy terapie môžeme identifikovať ako druhú fázu modelu, ktorej cieľom je porozumenie nevere a opätovné zblíženie. Partneri sú schopní rozprávať sa o tom, čo sa stalo pokojnejšie, čo umožňuje ísť za reaktívne emócie k preskúmvaniu možných príčin. V tomto prípade majú navyše k dispozícii zdroje, ktoré vyplývajú z prekonania podobných situácií v minulosti.

Na stretnutí hovorili o histórii vzťahu. Terapeutka ich povzbudzovala pri hovorení o tom, čo im vadí, aj o tom, čo sa im páči, čo ich spolu drží. Možno prvý krát za svoj vzťah sa dozvedeli dôležité veci od toho druhého, čo niekedy sprevádzal doslovný „aha“ zážitok. Peter začal chápať, že obidvaja majú podiel na tom, čo sa stalo. Terapeutkinou úlohou bolo povzbudzovať ich pri porozumení druhému, facilitovať dohody, v ktorých vyjadrovali, čo jeden od druhého potrebujú. Boli to veľmi malé krôčiky, najprv len malé náznaky zlepšenia komunikácie. Pre Katku bolo dôležité vidieť tieto malé zlepšenia, začiatok vízie, ktorá jej pomáhala odpútať sa od milenca. Fáza jej rozhodovania bola naozaj dlhá a potrebovala si prežiť trúchlenie za milencom, ktoré sa odohralo v niekoľkých individuálnych stretnutiach. Peter na druhej strane akoby prešiel rýchlejšie procesom vyrovnania sa s celou udalosťou a skôr ho bolo treba „brzdiť“. Cez pochopenie, čo mohlo viesť partnerku k nevere, bolo cítiť zmenu v jeho správaní, podľa terapeutky sa kdesi tu implicitne vynorilo odpustenie.

V prípade tejto dvojice sa odpustenie, ktoré je súčasťou tretej fázy modelu, udialo relatívne bezproblémovo. Možno bolo zo strany Petra prítomné oveľa skôr, ako by sa dalo očakávať. Je to možno vďaka špecifickej situácii partnerov z minulosti, kedy aj on bol pred rokmi manželke neverný a dokázali to prekonať. Táto skúsenosť Petrovi pravdepodobne umožnila lepšie sa vžiť do situácie partnerky, do ambivalentných pocitov, ktoré v tom čase prežívala, prestáť jej nerozhodnosť a potrebu času pre seba samú. Možno sa náznak odpustenia z Petrovej strany objavil už hneď na začiatku terapie, napriek tomu, že navonok prejavoval hnev. Je možné, že práve vďaka tomuto Petrovmu postojom sa podarilo partnerom cez neveru preniesť. Peter mal totiž zážitok z minulosti, v ktorom mu tiež bolo odpustené. Dostal od partnerky „dar“, ktorý jej teraz mohol vrátiť.

V spoločných stretnutiach ďalej pracovali na tom, ako môžu spolu lepšie fungovať, ako môžu zladíť trávenie voľného času, učili sa vyjadrovať primeraným spôsobom, čo potrebujú od toho druhého. Terapeutka aj klienti považujú terapiu za úspešnú, niekde tu ju ukončili.

Tento kazuistický prípad pomerne presne kopíruje vytvorený model práce s neverou. Dá sa v ňom identifikovať fáza vyrovnávania sa s počiatočným emocionálnym chaosom, fáza porozumeniu nevere a znovuzblíženia, fáza odpustenia a fáza upevnenia zmien. Prvá fáza sa v ňom nachádza v takom poradí ako v modeli a aj obsahovo s ním korešponduje.

Nakoľko v tomto prípade odpustenie prebehlo relatívne hladko a je dokonca možné, že bolo nejaký spôsobom prítomné už v začiatkoch, aj práve vďaka tomu mohla byť terapia úspešná.

Diskusia a záver

V teoretickej časti práce bol po analýze štyroch terapeutických prístupov, ktoré sa zameriavajú na riešenie problému nevery v párovej terapii vytvorený všeobecný model práce s neverou. Pozostáva zo štyroch fáz - fáza zvládnutia počiatočného emocionálneho chaosu, fáza porozumenia nevere a znovuzblíženia, fáza odpustenia a fáza upevnenia zmien. Cieľom výskumu bolo preskúmať, ako prebieha počiatočná fáza terapie pri práci s problémom nevery vo vzťahu k všeobecnému modelu terapie nevery – a to v konfrontácii teoretického modelu s praxou reálnej terapeutickej situácie. Ako výskumná metóda bola zvolená viacnásobná prípadová štúdia.

Prínosom boli **spôsoby práce s emóciami na dvoch úrovniach**. V prípade, ak bol afekt príliš silný a nevládateľný a bránil kognitívnemu procesu, bolo dobré pracovať len s fenomenologickým popisom prežívania. Keď bol afekt slabší, keď klient v emocionálnej rovine vedel diferencovať, vtedy sa terapeut snažiť prepájať emócie s porozumením.

Podobný spôsob navrhuje Waren et al. (2008), ktorý považuje za nápomocné pri silných emóciách navrhnúť partnerom prestávku v rozhovore, aby rozrušený alebo odťahujúci sa partner sa mohol zastaviť, nadýchnuť, uvedomiť si, čo práve teraz prežíva a potom sa znovu zapojiť.

Model bol obohatený aj o **varianty terapeutickej práce týkajúce sa postoja partnerov k udalostiam v minulosti**. Zatiaľ čo v prvej fáze je úspešný spôsob terapeutickej práce charakterizovaný zastavením bezhraničného „rýpania sa“ v minulých podrobnostiach nevery, druhá fáza je úspešná, ak sa klientom darí preskúmať vlastnú minulosť a minulosť vzťahu pred neverou. Ak partneri majú potrebu hovoriť príliš veľa o podrobnostiach nevery, ale zároveň sa obviňujú a zraňujú, Waren et al. (2008), navrhujú prerámčovať túto potrebu ako príležitosť každého partnera, aby druhý porozumel jeho perspektíve a skúsenosti

Prípady priniesli obohatenie o viaceré náhľady na voľbu **variantov terapeutického usporiadania**. Terapeut môže mať dilemu, či mu prináleží rola experta v určovaní, kedy je vhodná individuálna a kedy spoločná konzultácia. Vývoj v ďalších fázach terapie spätne ukazuje, že terapia môže byť úspešnejšia, ak sa pri rozhodovaní o usporiadaní terapeut neriadi nejakým paušálnym pravidlom, ale pripisuje náležitú pozornosť dôkladnému assessmentu, vlastnej intuícii a signálom od partnerov. Ak je interakcia partnerov príliš búrlivá, potrebujú spoločné sedenia k nastaveniu pravidiel partnerskej interakcie, „aby prežili do budúcej konzultácie“. Tak isto ale môžu potrebovať individuálne sedenia, aby preskúmali vlastné pocity a búrlivé emócie poposúvali samostatne. To navrhujú aj Duba, Kindsvatter a Lara (2008), podľa ktorých je navyše dôležité dívať sa na

potreby jednotlivcov z perspektívy vzťahovej väzby. Na individuálnych sedeniach spolu s klientmi zvažujú, ako jednotlivci dospievajú k naplneniu potreby kontaktu, útechy, bezpečia a blízkosti vo vzťahu.

Najdôležitejšie zistenia, ktoré vedú k prehodnoteniu teórie sú:

Prvá fáza sa môže cyklicky vracieť, napr. v dôsledku utajovania neukončeného mimomanželského vzťahu alebo nespracovaných emócií. Výskum ďalej priniesol spochybnenie normatívneho cieľa terapie. Model predpokladá, že úspešné riešenie problému nevery bude znamenať odpustenie a zlepšenie vzťahu. Terapia však nemusí byť úspešná, aj keď terapeutova práca korešponduje s tým, čo navrhuje model. Cieľ, ako ho model predpokladá, môže byť vzhľadom na zložitost vzťahov príliš jednostranný.

Výskum upozornil aj na **význam externých faktorov alebo kontextu**. Prvá fáza mohla byť neúspešná z dôvodu, že v terapeutickom procese prevážili externé faktory. Zola (2007) navrhuje poukázať na význam kontextu položením otázok, ktoré sa týkajú napr. nerovnováhy moci a nespravodlivosti vo vzťahu. Zola uvádza, že pocity zrady u klientky, s ktorou pracoval, mohli byť spojené s nedostatkom moci, ktorú ona a ženy vo všeobecnosti pociťujú v spojení so spoločenskou definíciou nevery a s marginalizovaním ich pocitov okolo nej. Komplikovaná je aj definícia partnerského vzťahu a jeho hranice. Ako už bolo spomenuté na začiatku práce, rôzne formy spolužitia a s nimi spojené hodnoty (od tradičných až po postmoderné) tu stoja v dnešnej spoločnosti vedľa seba, existujú akoby simultánne. Partnerom sa môže stať, že sa absolútne minú v tom, čo je pre nich vo vzťahu k ďalším osobám prípustné a čo už nie.

Výskum ďalej upozornil na **úspešnosť individuálnej práce**. K úspešnosti terapie môže viesť aj iná cesta, a to keď celá prvá fáza prebehne len v individuálnej práci s každým z partnerov alebo celý čas len s jedným z partnerov. V tomto prípade nedochádza k typickým interakciám partnerov z prvej fázy. Partneri sa zaoberajú samostatne svojimi individuálnymi záležitosťami spojenými so vzťahom. Ide o odlišnú, individuálnu prácu, ktorá sa týka primárneho vzťahu aj mileneckého vzťahu. Po takto zvládnutej fáze sa partneri nachádzajú už niekde vo fáze odpustenia a na spoločných stretnutiach riešia upevnenie zmien a orientáciu na budúcnosť. Môže nastať aj situácia, že individuálna práca vedie k rozhodnutiu o separácii. To korešponduje s perspektívou Brownovej (2007), ktorá považuje za najdôležitejší výsledok terapie zmenu na individuálnej úrovni (liečenie zranení z minulosti, dokončenie vývojových úloh). Táto zmena môže viesť tak k rozhodnutiu vzťah ukončiť, ako aj k rozhodnutiu v ňom pokračovať s možnosťou vyriešiť mnohé problematické záležitosti vzťahu a vytvoriť lepší základ pre spolužitie.

Možné smery ďalšieho výskumu

V ďalšom výskume by mohlo byť zaujímavé preskúmať, ako sa k praxi reálnej terapeutickej situácie vzťahujú ďalšie fázy teoretického modelu alebo celý model. To by mohlo priniesť detailnejší pohľad do neskorších fáz terapie, v ktorých sa klienti venujú hlbšiemu porozumeniu tomu, čo sa stalo a vytváraní zdieľateľného príbehu nevery. Jeden celý výskum by sa mohol venovať len fenoménu odpustenia, najdôležitejšiemu kroku na ceste klientov k obnoveniu vzťahu a zároveň pravdepodobne tým najťažším.

Bolo by zaujímavé a potrebné preskúmať celý proces terapie z perspektívy klientov. Výskumný dizajn by mohol byť inšpirovaný napr. výskumom Bowmana a Fina (2000), ktorí zisťovali, čo považujú klienti za účinné, nápomocné a čo nie v skúsenosti párovej terapie (bez zamerania a špecifický problém). Zisťovali napr., ktoré aktivity terapeuta považovali klienti za nápomocné a ktoré nie a či majú dvojice rovnaký pohľad na to, čo pomáha a nepomáha.

Dôležité by bolo priniesť do výskumu aj perspektívu „tretej strany“, milenca alebo milenky, aj keď toto skúmanie by sa už pravdepodobne týkalo párovej terapie len okrajovo, pretože tá sa sústreďuje hlavne na zlepšenie primárneho vzťahu. Mohlo by byť ale dôležité zisťovať, ako by mohli mať všetci zúčastnení v partnerskom trojuholníku úžitok z prinesenia perspektívy tretej strany.

Cieľom výskumu bolo preskúmať, ako prebieha počiatková fáza terapie pri práci s problémom nevery vo vzťahu k všeobecnému modelu terapie nevery. Analýza potvrdila niektoré teoretické predpoklady, na druhej strane vďaka mnohoznačnosti a komplexnej povahe praxe priniesla nové zistenia, ktoré teórii obohatili.

LITERATÚRA

Allen, E.S., Atkins, D.C. (2005). The multidimensional and developmental nature of infidelity: Practical applications. *Journal of Clinical Psychology*, Vol. 61, pp.1371-1382.

Allen, E.S., Atkins, D.C., Baucom, D.H., Snyder, D.K., Gordon, K.C., Glass, S.P. (2005). Intrapersonal, interpersonal, and contextual factors in engaging and responding to extramarital involvement. *Clinical Psychology: Science and Practice*, Vol.12, No.2, pp.101-130.

Anderson, H. (2007). The heart and spirit of collaborative therapy: The philosophical stance – „A way of being“ in relationship and conversation. In H. Anderson, D. Gehart (Eds.), *Collaborative therapy: Relationships and conversations that make a difference* (pp.43-59) New York: Routledge.

Atkins, D.C., Baucom, D.H., Eldridge, K.A., Christensen, A. (2005). Infidelity and behavioral couple therapy: Optimism in the face of betrayal. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol. 73. No.1, pp.144-150.

- Bagarozzi, D.A. (2008). Understanding and treating marital infidelity: A multidimensional model. *The American Journal of Family Therapy*, Vol.36, pp.1-17.
- Beck, U. (2004). *Riziková společnost*. Praha: Slon.
- Baucom, D.H., Epstein, N.B., LaTaillade, J.J., Kirby, J., S. (2008). Cognitive-behavioral couple therapy. In A.S. Gurman (Ed.), *Clinical Handbook of Couple Therapy* (pp. 31-72). New York: The Guilford press.
- Bertine, E. (1992). *Close Relationships: Family, Friendship, Marriage*. Studies in Jungian Psychology By Jungian Analysts. Toronto: Inner city books.
- Bevilacqua, L. J., Dattilio, F. M. (2000). Overview of couples therapy. In L.J.Bevilacqua, F.M. Dattilio (Eds.), *Relationship dysfunction*. New York: Springer.
- Blow, A.J., Harnett, K. (2005a). Infidelity in committed relationships I: A methodological review. *Journal of Marital and Family Therapy*, Vol. 31, No.2, pp. 183-216.
- Blow, A.J., Harnett, K. (2005b). Infidelity in committed relationships II: A substantive review. *Journal of Marital and Family Therapy*, Vol. 31, No.2, pp. 217-233.
- Bowman, L. , Fine, M. (2000). Client perceptions of couples therapy: Helpful and unhelpful aspects. *The American Journal of Family Therapy*, Vol.28, No. 4, pp.295-310.
- Bray, J.H. (2008). Couple therapy with remarried partners. In A.S. Gurman (Ed.), *Clinical Handbook of couple therapy*. (pp. 499-522) New York: The Guilford press.
- Brown, E.M. (2001). *Patterns of infidelity and their treatment*. Philadelphia: Brunner-Routledge.
- Brown, E.M., (2007). The affair as a catalyst for change. In P.R.Peluso (Ed.), *Infidelity: A practitioner's guide to working with couples in crisis* (pp. 149-165). New York: Routledge.
- Cann, A., Mangum, J.L., Wells, M. (2001). Distress in response to relationship infidelity: The roles of gender and attitudes about relationships. *The Journal of Sex Research*, Vol 38, No. 3, pp.185-190.
- Castelnuovo, G. Faccio, E., Molinari, E., Nardone, G., Salvini, A. (2004). A critical review of Empirically supported treatments (ESTs) and Common factors perspective in psychotherapy. *Brief strategic and systemic therapy European review*, Vol. 1, pp.229-248.
- Daines, B. (2006). Violations of agreed and implicit sexual and emotional boundaries in couple relationships – some thoughts arising from 's „A clinical perspective on couple infidelity“. *Sexual and Relationship Therapy*, Vol. 21, No. 1, pp.45-53.
- Duba, J., D., Kindsvatter, A., Lara, T. (2008). Treating infidelity: Considering narratives of attachment. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, Vol.16, No.4, pp.293-299.
- DuPree, W.J., White, M.B., Olsen, Ch. S., Lafleur, C.T. (2007). Infidelity treatment patterns: Practice-based evidence approach, *The American Journal of Family Therapy*, Vol. 35, pp.327-341.

Fife, S.T., Weeks, G.R., Gambescia, N. (2008). Treating infidelity: An integrative approach. *The family journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, Vol. 16, No.4, pp.316-323.

Fife, S.T., Weeks, G.R., Gambescia, N. (2007). The intersystems approach to treating infidelity. In P.R.Peluso (Ed.), *Infidelity: A practitioner's guide to working with couples in crisis* (pp. 71-97). New York: Routledge.

Fisher, M., Voracek, M., Rekkas, P.V., Cox, A. (2008). Sex differences in feelings of guilt arising from infidelity. *Evolutionary Psychology*, Vol.6., No.3, pp.436-446.

Glass, S. P., Wright, T. L. (1992). Justifications for extramarital relationships: The association between attitudes, behaviors and gender. *The Journal of Sex Research*, Vol.29, No.3, pp. 361-387.

Gordon, K.C., Baucom, D.H., Snyder, D.K. (2004). An integrative intervention for promoting recovery from extramarital affairs. *Journal of Marital and Family Therapy*, Vol. 30, No.2, pp.213-231.

Gordon, K.C., Baucom, D.H., Snyder, D.K. (2005). Treating couples recovering from infidelity: An integrative approach. *Journal of clinical psychology*, Vol. 61, No. 11, pp.1393-1405.

Gordon, K.C., Baucom, D.H., Snyder, D.K. (2008). An Integrative Approach to Treating Infidelity. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, Vol. 16, No.4, pp.300-307.

Gordon, K.C., Baucom, D.H., Snyder, D.K., Dixon, L.J. (2008). Couple therapy and the treatment of affairs. In A.S. Gurman (Ed.), *Clinical handbook of couple therapy* (pp. 429-458). New York: The Guilford press.

Gotlib, I., H., McCabe, S., B. (1990). Marriage and psychopathology. In F.D. Fincham, T.N. Bradbury (Eds.), *The psychology of marriage: Basic issues and applications* (pp. 226-257) New York: Guilford Press.

Gottman, J.M., Gottman, J.S. (2008). Gottman method couple therapy. In A.S. Gurman (Ed.), *Clinical Handbook of couple therapy*. (pp. 138-164) New York: The Guilford press.

Greenberg, L.S., Johnson, S.M. (1988). *Emotionally focused therapy for couples*. New York: The Guilford Press.

Gurman, A.S. (2008). A framework for the comparative study of couple therapy: History, models, and applications. In A.S. Gurman (Ed.), *Clinical handbook of couple therapy* (pp. 1-26). New York: The Guilford press.

Holub, D. (2010). Kazuistika v současné psychoterapii. In Z. Vybíral, J. Roubal (Eds.). *Současná psychoterapie*. (pp. 422-429). Praha: Portál.

Johnson, S.M. (2004). *The practice of emotionally focused couple therapy*. New York: Brunner-Routledge.

Johnson, S.M. (2005). Broken Bonds: An emotionally focused approach to infidelity. In F.P. Piecy, K.M. Hertlein, J.L. Wetchler (Eds.), *Handbook of the clinical treatment of infidelity* (pp. 17-30). Binghamton: The Haworth Press.

Johnson, S.M. (2008). Emotionally focused couple therapy. In A.S. Gurman (Ed.), *Clinical Handbook of couple therapy* (pp. 107-137). New York: The Guilford press.

Johnson, S.M., Lebow, J. (2000). The „coming of age“ of couple therapy: A decade review. *Journal of Marital and Family Therapy*, Vol. 26, No.1, pp.23-38.

Johnson, S.M., Makinen, J.A., Millikin, J.W. (2001). Attachment injuries in couple relationships: A new perspective on impasses in couples therapy. *Journal of Marital and Family Therapy*, Vol. 27, No.2, pp.145-155.

Jung, C.G. (1994). *Duše moderního člověka*. Brno: Atlantis.

Kantrowitz, J.L. (2004). Writing about patients: Ways of protecting confidentiality and analyst conflicts over choice of method. *Journal of American Psychoanalytic Association*, 52, pp. 69-99.

Kessel, D.E., Moon, J.H., Atkins, D.C. (2007). Research on couple therapy for infidelity: What do we know about helping couples when there has been an affair. In P.R.Peluso (Ed.), *Infidelity: A practitioner's guide to working with couples in crisis* (pp. 55-71). New York: Routledge.

Kratochvíl, S (1998). *Základy psychoterapie*. Praha: Portál

Kratochvíl, S. (2000). *Manželská terapie*. Praha: Portál

Lebow, J. (2008). Separation and divorce issues in couple therapy. In A.S. Gurman (Ed.), *Clinical handbook of couple therapy* (pp. 459-475). New York: The Guilford press.

Levine, S.B. (2005). A clinical perspective of infidelity. *Sexual and Relationship Therapy*, Vol. 20, No.2, pp.143-153.

Lewandowsky, G.,W., Ackerman, R.A. (2006). Something's missing: Need fulfilment and self-expansion as predictors of susceptibility to infidelity. *The Journal of Social Psychology*, Vol. 146, No. 4, pp.389-403.

Linguist, L., Negy, Ch. (2005). Maximizing the experiences of an extrarelational affair: An unconventional approach to a common social convention. *Journal of Clinical Psychology*, Vol.61, No. 11, 1421-1428.

Lipovetsky, G. (1999). *Soumrak povinnosti. Bezbolestná etika nových demokratických časů*. Praha: Prostor.

Ludewig, K. (1994). *Systemická terapie:Základy klinické teorie a praxe*. Praha: Pallata

Mamalakis, P. M. (2001). Painting a bigger picture: Forgiveness therapy with pre-marital infidelity: A case study. *Journal of Family Psychotherapy*, Vol.12, No. 1, pp. 39-54.

Messer, S.B., Wachtel, P.L. (1997). The contemporary psychotherapeutic landscape: Issues and prospects. In P.L. Wachtel, S.B.Messer (Eds.), *Theories of psychotherapy: Origins and evolution* (pp.1-38). Washington, DC: American Psychological Association.

- May, R. (2005). *Láska a vôľa*. Ikar: Bratislava.
- McGodrick, M. (1998). Re-visioning family therapy through cultural lens. In M.McGodrick (Ed.), *Re-visioning family therapy: Race, culture, and gender in clinical practice* (pp.3-10). New York:Guilford.
- McLeod, J. (2003). *Doing counselling research*. London: Sage.
- Miller, S.L. , Maner, J.K. (2008). Coping with romantic betrayal: Sex differences in responses to partner infidelity. *Evolutionary psychology*, Vol.6., No.3, pp.413-426.
- Mindell, A. (1987). *The dreambody in relationships*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- Nell, R. (2005). *The use of dreams in couple counseling: A Jungian perspective*. Toronto: Inner City Books.
- Norcross, J.C. (2002). Empirically supported therapy relationships. In J.C. Norcross (Ed.), *Psychotherapy relationship that work* (pp. 3-16). New York: Oxford University Press.
- Novák, T. (2006). *Manželské a rodinné poradenství*. Praha: Grada Publishing.
- O'Leary, K.D. (2008). Couple therapy and physical aggression. In A.S. Gurman (Ed.), *Clinical handbook of couple therapy* (pp. 478-498). New York: The Guilford press.
- Pavlučiková, E. (2008). *Psychologické poradenstvo pre partnerov a rodiny*. Prešov: Privatpress.
- Peluso, P.R. (2007). Infidelity: Introduction and overview. In P.R.Peluso (Ed.), *Infidelity: A practitioner's guide to working with couples in crisis* (pp. 1-7). New York: Routledge.
- Pinsof, W.,M. (2002). The death of „Till death us part“: The transformation of pair-bonding in the 20th century. *Family Process*, Vol. 41, No.2, pp. 135-157.
- Plaňava, I. (2000). *Manželství a rodiny*. Brno: Doplněk.
- Previti, D., Amato, P.R. (2004). Is infidelity a cause or a consequence of poor marital quality. *Journal of Social and Personal Relationships*, Vol.21 No.2, pp.217-230.
- Rampage, Ch. (1998). Feminist couple therapy. In: F.M. Dattilio (Ed.), *Case studies in couple and family therapy* (pp.353-369). New York: The Guilford Press.
- Reed, G.M. (2006). Clinical expertise. In J.C. Norcross, L.E. Beutler, R.F. Levant (Eds.), *Evidence-based practices in mental health* (pp. 13- 23). Washington, DC: APA.
- Ritvo, E.C., Glick, M.D. (2009). *Párová a rodinná terapia*. Stručný sprievodca. Trenčín: Vydavateľstvo F.
- Roberts, T.W. (1992). Sexual attraction and romantic love: Forgotten variables in marital therapy. *Journal of Marital and Family Therapy*, Vol. 18, No.4, pp. 357.
- Sager, C.J. (1976). *Marriage contract and couple therapy*. New York:Brunner/Mazel.
- Satirová, V. (2007). *Společná terapie rodiny*. Praha: Portál.

- Seagraves, R.T. (1989). *Maritálna terapia. Kombinovaný psychodynamicko-behaviorálny prístup.* (Preložil Ivan Valkovič. Metodický materiál) Bratislava: Krajská predmanželská a manželská poradňa.
- Sexton, T.L., Robbins, M.S., Hollimon, A.S., Mease, A.L., Mayorga, C.C. (2003). Efficacy, effectiveness, and change mechanisms in couple and family therapy. In T.L.Sexton, G.R.Weeks, M.S.Robbins (Eds.), *Handbook of family therapy.* New York: Brunner-Routledge.
- Shackelford, T. K., LeBlanc, G.J., Drass, E. (2000). Emotional reactions to infidelity. *Cognition and Emotion*, Vol. 14, No.5, pp. 643-659.
- Sholevar, G.P., (2003). Couples therapy: An overview. In G.P. Sholevar, L. Schwoeri (Eds), *Textbook of family and couples therapy.* (pp. 417-438). Arlington: American Psychiatric Publishing.
- Skorunka, D. (2010a). Současná rodinná terapie: integrativní tendence a výzkum. *Psychotherapie*, Vol.4, No.1, pp. 29-38.
- Skorunka, D. (2010b). Rodinná terapie. In Z. Vybíral, J. Roubal (Eds.). *Současná psychotherapie.* (pp. 235-269). Praha: Portál.
- Scharff, D.E. (1988). *The sexual relationship: An object relations view of sex and the family.* London: Routledge.
- Scharff, D.E., Scharff, J.S. (2004). Using dreams in treating couples' sexual issues. *Psychoanalytic Inquiry.* Vol. 24, No. 3, pp. 468-482.
- Scharff, D.E., Scharff, J.S. (2008). Object relations couple therapy. (Ed.), *Clinical Handbook of couple therapy.* (pp.167-195). New York: The Guilford press.
- Scheinkman, M. (2005). Beyond the trauma of betrayal: Reconsidering affairs in couples therapy. *Family Process*, Vol.44, No. 2, pp.227-245.
- Schnarch, D. (1998). *Passionate marriage.* New York: Henry Holt.
- Snyder, D.K., Mitchell, A.E (2008). Affective-reconstructive couple therapy. In A.S. Gurman (Ed.), *Clinical handbook of couple therapy.* (pp. 353-382).New York: The Guilford press.
- Sternberg, R., J. (1988). *The triangle of love.* New York: Basic Books.
- Stiles, W.B. (2006). Case studies. In J.C. Norcross, L.E. Beutler, R.F. Levant (Eds.), *Evidence-based practices in mental health* (pp. 57-64). Washington, DC: APA.
- Strean, H.S. (1976). The extramarital affair: Psychoanalytic view. *Psychoanalytic Review*, Vol.6, No.1, pp.101-113.
- Subotnik, R. (2007). Cyber-infidelity. In P.R.Peluso (Ed.), *Infidelity: A practitioner's guide to working with couples in crisis* (pp. 169-190). New York: Routledge.
- Sullerotová, E. (1998). *Krise rodiny.* Praha: Karolinum.
- Vybíral, Z. (2006). *Psychologie jinak. Současná kritická psychologie.* Praha: Academia.

- Warren, J.A., Morgan, M.M., Williams, S.L., Mansfield, T.L. (2008). The poisoned tree: Infidelity as opportunity for transformation, *The Family Journal*, Vol.16, pp.351-358.
- Weeks, G.R., Treat, S. (2001). *Couples in treatment: Techniques and approaches for effective practice*. New York: Brunner/Mazel.
- Whisman, M. A., Dixon, A., E., Johnson, B. (1997). Therapists' perspectives of couple problems and treatment issues in couple therapy. *Journal of Family Psychology*, Vol. 11, No.3, pp.361-366.
- Wile, D.B (1987). *Párová terapia. Netradičný prístup*. (Preložil Ivan Valkovič. Metodický materiál) Bratislava: Krajská predmanželská a manželská poradňa.
- Willi, J. (2000). *Psychologie lásky*. Praha: Portál.
- Yin, R. K. (2009). *Case study research. Design and methods*. London: Sage.
- Zatloukal, L. (2007). Postmoderní myšlení jako možné východisko pro integraci různých terapeutických přístupů. *Psychoterapie*, Vol.1, No.3-4, pp. 29-38.
- Zola, M.F. (2007). Beyond infidelity-related impasse: An integrated, systemic approach to couples therapy. *Journal of systemic therapies*, Vol.26, No.2, pp.25-41.

Láska je najväčšie tajomstvo života. Žije z vašich činov, ktoré vás prenášajú cez vaše sebecké záujmy až do miest, kde môžete objasť celý šírý svet.

D. Millman

Mít větší starost a odpovědnost za své bližní v rodině znamená mít odvahu k překonávání úzkosti v každodennosti.

(z článku)

Řeč a rodinný emoční vzorec

The Speech and the Family Emotional Pattern

Helena Kalábová, Ilona Pešatová, Jitka Pejřimovská

Anotace

Príspevok je zaměřen na emoční systém rodiny a fenomén jazyka a řeči z pohledu filosofie výchovy. Důraz je kladen na transgenerační přenos, předávání kulturních a duchovních tradic. Na podkladě kazuistiky je pojednáno o speci-

fikách jazyka v rodině, symbolickém jazyku, emočním prožitku a rodinném emočním vzorci.

Klíčová slova:

Imaginace, řeč a rodinný systém, emoční silové pole, teorie jin-jang a terapie, jazykování a anatomie rodiny, fenomén domova a společnost.

Úvod

Úvaha je zaměřena na problematiku provázanosti základní jednotky společenství – rodiny (matka, dítě, otec) a vzdělávacího systému jako mikrokosmu, odražejícího celkové společenské klima a utvářející tímto možnosti pro zabezpečení bytí a přivedení ke spolusdílení na bytí jsoucích.

Výchovný proces jako celoživotní pohyb duše člověka znamená pro všechny účastné (dítě, rodič, učitel a ostatní) „být více“, celoživotní vzdělávání je klíčem k otevírání, vyvádění a vytahování do volnějšího, svobodnějšího prostoru. Pobývání na světě není nikdy v konečné podobě, vždy přítomný nárok vstupu do nezajištěnosti je zdrojem celoživotní existenciální úzkosti a individuální rovina existence člověka je zde významnou projekční plochou s potencií transgeneračních přenosů. V kruhu rodiny probíhá předávání kulturních a duchovních hodnot.

Emoční pole rodiny

Společné území výchovného procesu je emoční pole rodiny. Jedná se o interakční pole, které všichni v rodině dohromady vytvářejí a řídící jsou emoce každého člena této skupiny. Je to pole, ve kterém má každý své místo, ve kterém probíhá vyjednávání o rozvrhování světa a také se zde předává určitý model k řešení situačních atak.

Nejde tedy jen o prostou atmosféru setkávání na sobě nezávislých lidí, jedná se o citlivě reagující emoční systém. Pole sil je podobně reálné jako fyzikální, konkretizovatelné měřením. Je zde však problém karteziánského požadavku „clare et distincte“ a neexistujícího pozadí. Síly jsou technicky neměřitelné a můžeme je jen odhadovat, zřejmě jsou v konkrétnostech. Každý z přítomných svým individuálním způsobem prožívá v rozhovoru emočně oslovené, při oslovení citlivého tématu se atmosféra prudce promění.

Ontologicky vzniká silové pole každé nově založené rodiny na základě emočního vyladění dvou jedinců, každý přináší část emočního pole své původní rodiny (Chvála, Trapková 2008: 24). Tím se vytvoří vlastní, z dvou celků vydělené pole interakcí s velice specifickým a důvěrným významovým systémem. Pár se vyděluje z původní rodiny, vytváří si svůj vlastní svět, vlastní jazykovou kulturu, vyjednává nové významy pod vlivem kultury dvou rodů.

Výše popsané je základní, v případě předchozích manželství (v dnešní době spíše dlouhodobých partnerských vztahů) vznikající emoční pole ve svém celku nesou i emoční pole předchozí.

V nově vzniklé intimitě partnerství je jazyk - řečování a sexualita zdrojem značné energie, která usnadňuje nesnadnou adaptaci na nově vznikající partnerství a rodičovství.

V jistém slova smyslu je právě tato fáze rozhodující pro transformaci původních sil polí a tím i k pokračování rodů.

Kulturu rodu zakládá příběh, médiem rodinného prostředí je jazyk, kterým je bezpečně vymezena jak hranice uvnitř rodiny, tak společně rodina vymezuje hranici vůči okolí. Originalita jazyka té které rodiny vyvěrá ze společenských emočních zážitků v hluboké minulosti. A odlišná minulost je také to, co nás s druhými lidmi nikdy nespojí, ale naopak bude už navěky oddělovat (Chvála, Trapková 2008: 54).

Ve výchovném či terapeutickém procesu je právě originalita jazyka rodiny úžasný zdroj anamnestických informací - určitých značek na cestě, vedoucí k pochopení existenciální originality nejen svěřence v péči, ale celého systému. Bez pochopení souvislostí a sil v emočním poli je naděje komplexnosti řešení značně omezená. Právě společné jazykové teritorium v přítomnosti do budoucnosti, čerpající z minulosti je významný prostor pro společnou práci pedagogů, psychologů a dalších účastných v pečování o duši svých svěřenců.

Existování v jazyce - jazykování

Existování v jazyce nazval konstruktivista Humberto Maturana JAZYKOVÁNÍM. (Maturana 2006: 324). Jazykování probíhá v životní praxi, v každodennosti časoprostoru lidské existence. Hovoříme o fenomenu jazyka. (Maturana 1989)

Nutno si ale v plné platnosti uvědomit, že řeč není pouhým prostředkem na zprostředkování světa, není instrumentem ani nástrojem. Naopak - v každém vědění o sobě a o světě jsme již obklopeni řečí, která je naše vlastní. Ve všem myšlení a poznávání je předpojatost řečového výkladu světa (Heidegger 1993: 128).

Tím, že se učíme mluvit, vyrůstáme, učíme se vyznat ve světě, znát lidi a sami sebe. Mluvením se člověku otevírá svět v jeho důvěrné známosti a člověk ve své mysli svět vytváří.

Řeč člověka spojuje se světem, je významným prostředkem k tělesnění. Tělesníme pomocí rukou a pomocí řeči. Ruka zakládá lidský čin, je to ona, která má velikou hodnotu v zachování existence a je i určitým symbolem moci. Rukou „ohmatáváme“ svět, uchopujeme předměty, ujišťujeme se o jejich a

hlavně své existenci a tím směřujeme ke jsoucnům v prostoru a čase. Prodložená ruka – slovo - v řeči směřuje tam, kde již nelze nic ohmatat a uchopit a tím posouvá člověka k bytí samotnému. Řeč a ruka spolu vytvářejí oblouk, porušením tohoto oblouku, kdy plynule přechází ruka do slov dochází i k poruše tělesnění a perspektivnost člověka je v ohrožení.

Postmoderní doba, tak velice typická nárokem na výkon a úspěch, stabilizovala člověka do role pracovníka, který spatřuje smysl své existence pouze v postavení a prestiži. Tělesnění ztrácí smysl, ruka se stává nářadím, člověk se reifikuje – zvětňuje, tak i jeho výkony se modifikují pouze na tržní, zpeněžitelné. Stane se to, že slova ztratí významovost a ruka se stane pouze výrobním prostředkem. Ztráta zvyšuje existenciální úzkost, v mnoha svých podobách a projevech vede člověka k pocitu nezabydlenost. Takový člověk má problémenní doma a domov nemůže poskytovat ani svým potomkům.

Svět kolem dítěte je vytvářen dvěma odlišnými jazykovými mody - mužským a ženským, v mnoha ohledech se od sebe odlišující. Dítě se rodí do světa, filosoficky „na práh platonské jeskyně „ a jeho vývoj je přirozený zevnitř ven – nikoli naopak. Tento pohyb je směrem z důvěrného prostředí s pocitem bezpečí a zabezpečení do neznáma a ohrožení. Neustálá oscilace mezi intimitou vnitřního prostoru (forum internum) a překračováním hranic do světa (forum externum) umožňuje psychosociální vývoj člověka. Možné návraty poskytují bezpečí a odpočinek, povzbuzení blízkých umožňuje načerpání sil na další exkurz a tím nastává pohyb ve smyslu dynamizující síly k potřebným vývojovým změnám.

Tím, že emoční pole rodiny funguje na pozadí celku, veškeré síly se navzájem ovlivňují, celá síť je v propojenosti a jednotlivé procesy na sebe vzájemně navažují. Jestliže se dítě rodí na svět, současně se žena sociálně rodí do role matky a její matka do role babičky.

Jedná se o separační procesy rodu, vzájemně propojené a tím velice náročné na emoce jednotlivých aktérů separací. Vázne-li separace v důsledku předchozích dluhů v separačních procesech u jednoho, svým způsobem je toto komplikací pro celý systém. Zároveň je to i jistá nabídka jinakosti - krizí ke stabilizaci v současnosti s nabídkou do budoucnosti. Emoční pole, existující a fungující bez vůle jednotlivých účastníků, tvoří autonomii rodiny s nevyčerpatelnou nabídkou po jinakosti právě v dané obtíži jednotlivých členů. Lze to vnímat jako homeostatické procesy v transgeneračních procesech.

Ontologie výchovy, ve svých různých profesních aktivitách, má v rodině nevyčerpatelné možnosti pro záměr vychovávání a vzdělávání, probouzení a vyvádění do volnosti a plnosti existence.

A právě emoční pole nekarteziánské, bez možnosti uchopení a ohraničení, je tak důležité k pochopení ergonů - činů konkrétního člověka, k pochopení toho, v čem se nachází, jak rozvrhuje svět, jak řeší situační ataky, čeho se obává, z čeho se raduje. Základním médiem je jazyk s možností sdílení a sdělování. Pro vývoj dítěte je zásadní rozdíl řeči mateřské a otcovské. Otec svojí menší vyladěností na dítě má velice dobrý vliv na jeho vývoj, dítě se musí více snažit, aby bylo otcem pochopeno. Tímto se otec stává mostem mezi akceptujícím a ochraňujícím prostředím v rodině a venkovním světem s vysokým nárokem na neustálou proměnu a krizi.

Matka je více akceptující, tolerující, vysvětlující a objímající. Je zde však jedna velice důležitá podmínka, která zvláště v dnešní době je problémem mnoha rodin (viz níže uvedená kasuistika). Žena je pevná a stabilní ve své roli jen tehdy, když sama je dobře ukotvená ve své existenciální rovině a má dobrou zkušenost s ochraňující mužskou rolí. V emočním poli rodiny, kdy matka či otec nejsou schopni sytit systém doplňující se energií, nevládné izonomie (rovnováha). Jedna role neumožňuje plně rozvinutí role opačné, tím je porušeno konstituování energie v celém systému a situace vyústí nerovnováhou - dysbalancí.

Stonání, dysfunkce či jiné potíže u členů v rodině je možno vnímat jako fenomenalizaci - vyjevování jisté formy nerovnováhy energetického systému. Přeplněnost či nedostatečnost energií vede k projevům s typickou projevů v chování, či somatizací, což lze také vnímat jako určitou formu volání o pozornost a snahu systému o návrat k izonomii - ke zdraví.

Termín zdraví je zde vnímám jako stav, kdy celý systém je vyladěn a je tím vytvářeno dobré prostředí pro nárokovost socializací a separací lidí v emočním poli rodiny. Dítě od narození osciluje v emočním poli rodiny mezi oběma typy „jazykování“, oba jazykové módy – mužský i ženský se liší právě proto, aby mohly kooperovat a v transcendentní perspektivě utvářet osobní příběh jedince a smysl jeho života se odvíjí od příběhu rodu. Bez této návaznosti je velice těžké nalézt životní smysl člověka (Neubauer 1990: 98).

Chybou by však bylo domovu rozumět jako systému zabezpečující pouze biologické potřeby rodu či společenskému a ekonomickému zázemí pro přítomné. Domov je pramenem toho být poprvé, a přesto je stálým místem. (Hogonová 2008: 188). Zde se člověk jakoby vždy nově rodí, očistí se, obrodí se v tom původním slova smyslu. Fenomén domova se konstituuje po léta, vyhatává se v transgenerační zkušenosti, není však uchopitelný. Problém v existenciální rovině, rozbitý svět, úzkost v mnoha podobách je výsledkem problematiky v prvním patočkovském referentu – v původním domově a zakotvení. (Patočka 1992: 298).

Vztah dítěte se svými rodiči je prototypem všech výchovných vztahů- je nej-původnější, nejintimější a zároveň zakládá společnost člověka (Pelcová 2004). Nová rodina, jako ohňový střet světa, vzniká narozením dítěte, tím se stávají určité situace nevratné. Na základě probíhajících protikladností (podobností ohně se svým vznikáním a zanikáním současně) jsou vytvářeny mody jako základ pro *dasein*- základ daného člověka. Spára, konstituovaná tímto procesem, není ozřejmitelná, ničím nenahraditelná, umožňuje člověku být sám u sebe, být sám sebou, což je smyslem jeho existence a umožňuje svobodně prožívat život (Hogenová 2000: 18)

Dítě svým příchodem na svět rozhybe síť vztahů, celé emoční pole se nově konstituuje a přetváří se, vztahovost má nárok v každodennosti. Princip fungování nestruktury je v zásadním podobný systému strukturálnímu. Pokud jsou pohyby struktury fyziologické, nedojde k postižení, pokud však dojde k pohybu mimo přirozený rozsah, dojde k poškození a následně k bolesti. U vztahů v rodině je to podobné. Její anatomie má také svojí fyziologii, i když v nestrukturální rovině a projevy patofyziologie vztahů mají celou škálu projevů.

Kazuistika mladé ženy:

43 let, vdaná, středoškolské vzdělání, druhé manželství, matka syna-27let, narozen v prvním manželství, dcera 10let a syn 6 let- v druhém manželství. Do terapie na doporučení ORL lékaře pro déletrvajících potíže s uchem- šumění, nedoslýchavost, občas bolest, zatím léčba neúspěšná, úzkost a nespavost.

Rodinná anamnéza je významná sdělením, že v původní rodině otec nefungoval, hodně konfliktní, záhy rodinu opustil a dvě dcery vyrůstaly pouze s matkou a babičkou v těžších sociálně-ekonomických podmínkách. V osobní anamnéze je problematika vztahu s prvním manželem, manželství značně disharmonické, konflikty časté, rozvod ve věku 5-ti let syna, měl potíže s učením, často stonal.

Situace komplikovaná, krátkodobé partnerské vztahy, situace samoživitelky vedla postupně k častému marodění a pracovním neschopnostem, ekonomické existenční starosti. V této době poprvé nastupují ambivalentní pocity, do popředí pocit odpovědnosti, bez opory, vyčerpanost, problém sebereflexe a první potíže se synem-poruchy chování ve škole. Druhé manželství po krátké známosti, partner v době seznámení ženatý, měl dceru ve věku 16-ti let. Manžela vnímá žena jako úspěšného, schopného a chytrého, spolehlivého, ale tato oblast je oslabena jeho častou nepřítomností v rodině. Za prací vysokého manažera dojíždí do Prahy, zaměstnání časově náročné a pro ženu je velice ohrožující mož-

nost jakékoliv nepředvídatelné události (dopravní nehoda, úskoky obchodních partnerů, nejistota doby-ekonomická krize, věk manžela, jiné vztahy ?).

Bydlí společně ve velkém domě na periferii města od Prahy vzdáleného 100 km. Syn manželky z prvního manželství bydlí samostatně v jejich bytě ve městě, má potíže sehnat zaměstnání, nedostudoval střední školu a nějaký čas se živil v zahraničí jako pomocná síla, není ekonomicky soběstačný.

Dcera manžela z prvního manželství bydlí společně se svojí matkou, studuje vysokou školu, otce v jeho nové rodině navštěvuje pravidelně. Desetiletá dcera nemá potíže s učením, chodí do školy ráda, i zájmové aktivity, v kolektivu však pociťuje počáteční ostych a nové situace jsou pro ni vždy nepřiměřenou zátěží. Syn druhým rokem ve školce, zde občas problém s kolektivem chlapců, je nespělý, ostýchavý, neprůbojný, má problém v komunikaci a při návštěvě v ordinaci s matkou odmítal být sám v místnosti, která otevřenými dveřmi sousedila s terapeutickou místností. S matkou vyžaduje tělesný kontakt.

Matka při komunikaci s chlapcem používá specifický jazyk, ale toto přetrvává i v komunikaci s manželem do telefonu. Jazykování v rodině je problematické odhadnout, otec je vždy mimo možnost účasti (nelze ani párová terapie) a žena zdůvodňuje jeho nepřítomnost velkým pracovním vytížením. Nabídka pozdní odpolední konzultace byla odmítnuta a teprve v tuto chvíli se otevřeně hovořilo o prožívání konkrétních emocí: pocit ohrožení žitého systému, pocit viny na problematice syna (porucha řeči, nespělost), obava o vztah s manželem, obava o materiální zabezpečení rodiny ze strany manžela, pocity méněcennosti a nereálná sebereflexe, vděčnost za finanční podporu pro syna z prvního manželství a toleranci jeho problematiky apod.

Otevřením a oslovením existenciálů - úzkost, strach, vina...příběh rodiny jakoby uvízl ve své dynamice nutného pohybu v interakčním prostoru emočního pole. Důležitý životní pohyb ke zdárnému bio-psycho-sociálně-spirituálnímu vývoji nejen dětí, ale i rodičů je emocemi bržděn, čas v rodině – forum internum není v souladu s časem mimo ní – ve forum externum.

Obklopování se věcmi je pouze iluzí a neúčinnou hradbou, výsledkem je zvyšující se existenciální úzkost rodičů s typickou somatizací u matky a dětí v této kazuistice. Čas v rodině, pokud má být zdárný vývoj všech přítomných, je nutné synchronizovat, jedině tak mohou být splněny veškeré separační nároky, navazující a vzájemně se ovlivňující a podmiňující další vývojová stádia v naplněnosti bez předávání dluhů. Slovy E. H. Ericksona (1963: 48) - Zdravé děti se nebudou bát života, jestliže jejich předkové budou mít dost integrity, aby se nebáli smrti.

Obavy jednoho i druhého manžela vedly k tomu, že se „uzavřeli“ do svého světa. Nemají mnoho přátel, žijí jen „pro sebe“ - otec, matka, syn, dcera. Manželé si přejí, aby se „čas“ zastavil, protože se obávají zdravotních problémů a smrti a mají strach, že již nestihnou syna vychovat do dospělého věku. O chlapce se velmi dobře starají, má vybrané jídlo, vybrané hračky, matka je s ním sama a velmi se mu věnuje. Ovšem oba rodiče s dítětem hovoří „patlavou dětskou mluvou“, hovoří tak i doma spolu. Chlapec se tak podle rodičů naučil mluvit, nezná žádné jiné děti blíže a ani nezná mnoho dalších dospělých. Začínají se u něj projevovat následující potíže – je astenický, často nemocný, špatně v noci spí. Druhých dětí se bojí, při setkání s nimi má strach i když by mnohé jiné děti převyšil ve svých intelektových výkonech. Je přemýšlivý, uzavřenější, jeho hra s hračkami je klidná, více se odehrává „uvnitř“ než vně.

Matka proto přichází do poradny kvůli posouzení školní zralosti, řeči a bázlivosti. Zjišťuje se, že chlapec je inteligentní, jeho jemná motorika, pozornost a schopnost soustředit se je velmi dobrá. Odhaluje se výchovný „styl“ jako důvod jeho špatné výslovnosti a bázlivosti. Když si chlapec v poradně při testových úkolech „hrál“, občas hru vnějškově zarazil s vysvětlením: „Počkej, teď musím přemýšlet“. Po vnitřním „přemýšlení“ pak do hry vnášel nové prvky, kterými hru zkvalitňoval. Proto byla v rámci reedukace řeči zvolena dramatizace s maňáskem, který jako první bude vše vyslovovat správně a postupně bude také měnit výchovný styl formou dramatizace příběhů.

Chlapec i rodiče se tak pomalu učí od maňáska nejprve správně vyslovovat. Tak jsou zbaveni povinnosti vysvětlovat dítěti, proč od nynějška přestávají všichni doma „patlat“ a nové edukačně dramatické prvky s maňáskem (před zrcadlem ukazuje správné pohyby mluvidel) jsou pro všechny přijatelné. Rodiče si neuvědomovali, že dítě dosud „patlavou“ mluvu považovalo za normu.

V momentech, kdy dítě dramatizuje svou hru, se dítě zároveň sebepotvrzuje, dítě se utvrzuje v tom, že ono rozumí světu a je dostatečně „omnipotentní“. Omnipotence dítěte může sehrávat roli kladnou, ale i negativní, v jeho vývoji. Pokud omnipotentní obsahy podporují sebedůvěru u dítěte ustrašeného a bázlivého, plní tato představa vhodnou funkci. Omnipotence se vztahuje k praprotžtku bezpečí a bezpodmínečného přijetí dítěte rodičem. Vždy, když se člověk nalézá v nějakém riziku, opírá svou sebedůvěru o vědomí své moci a ceny. Dítě prožívá svou omnipotentní moc tam, kde má moc nad proměnami dějů, které umožňují „dobrý konec“. Takovéto počínání u dramatizace umožňuje symbolické a magické myšlení dítěte.

Symbolické myšlení, které se vztahuje ke hře a k dětským hudebním kreacím, má velký význam, protože v sobě má určitou emoční hloubku. Symbolický ja-

zyk je zároveň jednoduchý, ale obsahuje i vrstvení do mnohosti a komplexity. Umožňuje dítěti vnímat sebe i svět a hlavně vhléd na svět i sebe ve světě, a to vhléd stále diferencovanější.

Představové modely se v dítěti vlivem emočního prožívání komplikují a dítě je schopné vidět nejen sebe, ale i druhé ve světě a vnímat jejich nároky a potřeby.

Dramatická dějová linie „dobra“ např. v pohádkovém příběhu, učí dítě postupně generalizovat. Dítě chápe, že i druhý má nárok na podobnou „osudovou ochranu“ jako ono samo. Za ochotou dítěte společně si hrát s ostatními dětmi stojí „imaginární“ garant „spravedlnosti a vlídnosti“. Tato garance je předpokládána jako garance obligátní a dítě ve svém tušení ji očekává také od svého rodiče. V tom spočívá výchovná autorita dospělého.

Zdraví a hra

Když si dítě hraje s hračkami, hra má vždy povahu dramatického ztvárnění. Dítě prožívá svou hru bezprostředně, v momentu hry je vše, co se děje v této hře, pro dítě realitou, není to jen fixe, ale realita na symbolické úrovni. Když si dítě nehraje, znamená to vždy velmi vážné narušení jeho osobnosti, jeho somatického zdraví, jeho světa, jeho psychosociálního prostředí. Hra má svůj význam, je pro dítě významnou činností, je to „práce“ dítěte na jeho životě, na jeho socializaci. Ve hře se dítě učí nalézat samo sebe a učí se být „jak být“, aby se stávalo „tím, kým má být“.

Psychický, osobnostní a somatický vývoj dítěte „strhává“ s sebou i to, jak si dítě hraje. Ve hře předškolního a raně školního dítěte a jeho spontánní dramatizací jeho hry nás poučuje, co je v ději příběhu pro dítě důležité. Ve hře těchto dětí se objevují některé významné prvky. Tyto významné prvky se pak mohou užívat i cíleně v edukačním procesu.

Tam, kde je hra ochuzena, je ochuzeno i zdraví dítěte. Pokud dítě vykazuje subnormní funkce a výkony, ale je schopné hry a dramatizace při hře, je možné jeho méně rozvinuté schopnosti rozvinout.

Psychický, osobnostní a somatický vývoj dítěte je externalizován ve hře dítěte a v povaze spontánní dramatizace dítěte při hře. Hra dítěte a jeho spontánní dramatizace zrcadlí vnitřní svět dítěte. Při spontánní dramatizaci hry, nás dítě poučuje, co je v ději příběhu pro něj důležité. Prostřednictvím spontánní hry dítěte je možné nahlédnout do jeho vnitřního prožívání a diagnostikovat úroveň jeho osobnostního vývoje, tj. zjistit jeho „silné a slabé stránky“, snažit se rozpoznat, kde si je nejisté, kde má potíže vzhledem k nerovnoměrnému osobnostnímu vývoji.

Dramatická práce s maňáskem nebo loutkou se často provazuje s prvky hudebními, protože právě „hudební“ povaha řeči a preverbální projevy dítěte při hře vedou k pochopení metakomunikačního obsahu toho, co dítě prožívá a sděluje, a to i neverbálně. Symbolický jazyk je charakteristický tím, že symbol je schopen vyjádřit skutečnost fenoménu života - jak jednoduše, tak současně komplexně. Má charakter symbolické celostnosti.

Hloubka symbolické řeči má proto potenci rozvoje citění dítěte do komplexity a větší diferencovanosti. Tyto emoční provázanosti nechávají dítěti prožít emoční symbolickou skutečnost „jeho příběhů“ a na tento prožitek nasedá představa, která pak je i jakýmsi premodelem myšlenkových struktur. Emoční prožitkovost pomocí symbolického jazyka má vliv na rozvoj diferencovanosti a komplexity dění ve vědomí dítěte. Dramatizace a rozvoj příběhovosti se ale může dít jen pod spirituální záštitou převahy „dobra“ a „spravedlnosti“ nad „zlem“ a „nespravedlností“. Hra dítěte a její dramatizace, vyjadřují cyklickou kauzalitu – etické zaštitění dává možnost rozvoji dramatizace a opačně – rozvoj dramatizace hry dítěte směřuje k etickému vnímání života člověka.

Hra a dramatizace v sobě zahrnuje směřování současně k etice a od etiky i směřování k estetickému a od estetického k rozvoji psychosociálních funkcí. Význam bezprostředního zážitku je v tom, že dítě zapojuje do své dramatické hry tělo a tělové vnímání a paměť, psychický prožitek, vztahy k druhým a i víru v „dobro“. Zapojuje se tak dítě jako bio – psycho – socio – spirituální bytost. Tím, že jsou zapojeny všechny subsystemy, a do procesu se vpojují, vpojuje se i vše, co dítě zatím prožilo a má ve své implicitní paměti – v paměti – svalové a i psychické.

I hluboké rané zážitky a archetypální ontické vklady osobnosti dítěte se rozeznávají a nově se restrukturalizují. Neproměňuje se jedna „součást“ osobnosti dítěte, ale dítě se angažuje celé a cele se tak proměňuje. To, že se dítě v bezprostřední hře angažuje cele – dává jeho dramatické hře význam „jistoty bytí“ a života samého. Když se dítě plně angažuje ve hře, vydává se „plně“ riziku životní změny, „odpovědi“ života, na symbolické úrovni. Dítě dosahuje takto jistoty, pokud tuto jistotu na symbolické úrovni generalizuje, onticky se plněji uskutečňuje. Jistota dítěti slouží proto, aby se o ní „opíralo“ jako o bázi, o emoční jistotu, ke které se může vrátet v proudu času své osobní historie, především v momentech krizí.

Proud času – časovost dramatického příběhu, je více akcentována než jen při pouhém čtení příběhu. Proud „slov“ zpomaluje a mluva se zvyrazňuje v intonaci, akcentech, síle a modulaci spolu s mimikou a pohybem, příběh se tak protkává více a více emočními souvislostmi, a to z vědomí i nevědomí. Příběh

se tak stává mocnějším. Má větší sugestibilní a fascinující sílu. Vhled do vnitřní prožitkovosti dítěte, najít cesty otevírání, je významným úkolem dospělých – rodičů, pedagogů aj.

Závěr

Profesní etika pedagoga stejně jako psychoterapeuta je jasně vymezena Etickým kodexem. V každé společné chvíli setkání se žákem nebo pacientem se jedná o pohyb v lidském nitru s existenciální originalitou, vždy neopakovatelně jinou, situačně vždy znovu a znovu konstituovanou (Patočka,1996). V tuto chvíli se nesetkáváme pouze s tímto jedincem, ale oslovujeme jeho celý spleťtý systém emočního pole, dle Heideggera je on sám v neustálém dialogu se svými a také potomky a i my do tohoto dialogu vstupujeme. V každou chvíli je tedy přítomná celá sociálnost - kde a komu se zrodil, v čem se nachází, je přítomné i možné směřování budoucího.

Emoční dění v rodině, emoční pole, rodinný emoční systém, emoční potřeby, vztahová vazba a kvalita vztahů – tolik termínů, tolik možných různých pohledů na věc. Máme však k dispozici ještě jedno slovo - ne příliš populární ve vědeckých úvahách. Je to slovo láska.

Pokud chceme změnu v emoční rovině jedince, ale i celé rodiny a společnosti, láska-vost je nezbytností. Okamžiky transformace (transformatio events/points) v cílícím procesu k jinakosti jsou charakteristické posunem v emočním prožívání. Změna je předznamenána posunem v celém emočním poli člověka, bez tohoto nelze jinakost předpokládat ani docílit v děletrvajících perspektivě.

Laskavost v mnoha úrovních a podobách má však jedno společné. Vždy je nárokem po asymetrické odpovědnosti Levinase, já ustupuje ty. Mít větší starost a odpovědnost za své bližní v rodině znamená mít odvahu k překonávání úzkosti v každodennosti. Otevírá možnosti k naplnění nároků v separačních procesech s nasazením sám sebe, nabízí jinakost ve dnech příštích nejen přítomným, ale předurčuje existenciální rovinu těm, kteří se v čase budoucím zrodí. Bohatství rodiny má mnoho podob.

Rozum, statečnost a požívačnost v izonomii je však dědictvím nejčennějším.

Použitá literatura:

- ČÁLEK,O. *Skupinová daseinsanalýza*, Praha: Triton 2004.ISBN 80-7254-539-6
ERICKSON, E.H ,*Childhood and society*.N.York:1963.O-O9-94379
HOGENOVÁ, A. *Jak pečujeme o svou duši?*, Praha, :PedF UK 2008
HOGENOVÁ, A. *Areté, základ olympijské filosofie*. Praha: Karolinum 2000.
ISBN 80-246-0046-3

- HOGENOVÁ, A. *K problematice poznání*. Praha: PedF UK 2005. ISBN 80-7290-222
- CHVÁLA, V., TRAPKOVÁ, L. *Rodinná terapie a teorie jing – jangu*. Praha: Portal 2008. ISBN 978-80-7367-8
- HEIDEGGER, M. *Básnický bydlí člověk*. Praha: Oikúmené 1993. ISBN 80-7298-165-X
- MATURANA, H. *Biology of Cognition/online/* c 2000, citacwe 2006 ,12-13.
- MATURANA, H., *Physics of cognitive processes*. World Scientific, Singapere:1987, překlad J. Fiala, ISBN 80-245-0076-5
- PATOČKA, J. *Přirozený svět jako filosofický problém*. Praha:1992. ISBN 80-202-036
- PATOČKA, J. *Péče o duši I*. Praha :Oikúmené 1996. ISBN 80-7298-054-8
- PELCOVÁ, N. *Krise pojmu humanismus*. *czp.cuni.cz* ,200402109
- NEUBAUER, Z. *Do světa na zkušenou čili O cestách tam a zase zpátky*,. Praha:ČSAV 1990. ISBN 1213-0664

Autorky:

PhDr. Helena Kalábová, Ph.D., Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky, FP TUL, Studentská 2, Liberec 1

doc. PhDr. PaedDr. Ilona Pešatová, Ph.D., Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky, FP TUL, Studentská 2, Liberec 1

Mgr. et. Mgr. Jitka Pejřimovská., Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky, FP TUL, Studentská 2, Liberec 1

Ak sa plne zameráte na práve prebiehajúce okmihy, práve vtedy bude váš život najbohatší.

A. Lindbergová

Chudoba ohrozuje rodinu a dieťa

Anotácia

Súčasnú rodinu, ktorá je denne vystavená existenčnému finančnému a hmotnému tlaku, ohrozujú sociálne vylúčenie a izolácia spôsobené chudobou. Na rodinnú izoláciu, na osobnú bezmocnosť a na stres z nedostatku a chudoby si dieťa postupne navykne. Príjme to ako skutočnosť, ktorú nemožno zmeniť. Ak dieťaťu nie je poskytnutá profesionálna pomoc, ťažká situácia, v ktorej sa nachádza, ohrozuje jeho zdravie a psychický vývin. Potreba využívania sociálnej opory a podpora pocíťovania životnej zmysluplnosti je u sociálne vylúčených rodín nedostatočná.

Kľúčové slová: sociálne vylúčenie, chudoba, finančná gramotnosť, domáce násilie, bezmocnosť rodičov, ohrozenie dieťaťa, sociálna opora

Slovenské deti vyrastajú v najhorších sociálnych podmienkach spomedzi všetkých členských štátov Európskej únie. komparatívna štúdia UNICEF (Pravda, 28.12.2010)

Aj keď súčasná ekonomická kríza, zadlženosť, finančný nedostatok a chudoba predstavujú celosvetový problém, dotýkajú sa skoro vždy kvality života konkrétnej rodiny. Rodina, ktorá je denne vystavená existenčnému finančnému a hmotnému tlaku, je súčasne ohrozená sociálnym vylúčením a tento neradostný status je často spájaný s pojmom chudobná rodina.

Sociálne vylúčenie = chudoba

Na Slovensku sa fenomén chudoby začal reflektovať po sociálnych zmenách v 90. rokoch a dnes si už zvykáme na tento prirodzený koncept spoločnosti. Chudoba predstavuje legitímnu súčasť každej modernej spoločnosti a ako pojem je bežne identifikovateľná. Mnohí skúsenosť zo sociálneho vylúčenia a marginalizácie silno spájajú s negatívnymi postojmi k spoločnosti. Chudoba je dôsledkom sociálneho vylúčenia, ktoré podľa Mareša (2000) bráni zdieľať určité sociálne statusy, využívať sociálne pomáhajúce inštitúcie a prináša nerovnomerné rozdelenie životných šancí v spoločnosti. Vyčleňuje jednotlivca, rodinu a skupinu z komunity, zo spoločnosti, ktorá ju zbavuje práv a povinností, ktoré sú s členstvom v nej spojené. Mareš (1999, s.27) rozlišuje základné typy nerovnosti: nerovnosť triednu a statusovú, s ktorými súvisia aj nerovnosti v príjmoch a v majetku, taktiež v moci, privilégiách a v prestíži. Najviditeľnejšími formami nerovnosti sú nerovnosť bohatstva a príjmu. Nerovnosti v príjmoch sú dané sociálnou pozíciou a môžu sa javiť ako nerovnosti dané etnickou príslušnosťou, pohlavím, vekom a profesiou.

Chudoba na Slovensku ešte nemá legislatívne zakotvenie, jej hranica nie je explicitne definovaná, čiastočne ju vyjadruje životné minimum, ktoré predstavuje ústredný bod v oblasti sociálnej politiky a od ktorého sa odvíjajú rôzne opatrenia štátu.

Sociálne vylúčenie človeka je v podstate proces, ktorý smeruje k nemožnosti si uplatňovať svoje práva, súčasne vytvára sociálne napätie a sociálne riziká a nezriedka utrpenie, ktoré sa často zdá bez zmyslu, privádza mnohých rodičov s deťmi k zúfalstvu.

Finančný nedostatok

Chudoba je často spájaná s finančným nedostatkom, nakoľko začiatok ekonomickej chudoby začína nedostatkom peňazí. Základným determinantom zlej sociálno-ekonomickej situácie rodín je ich nízky alebo absentujúci príjem. Peniaze sú súčasťou nášho života a naučiť sa zaobchádzať s nimi nie je vždy ľahké. Väčšina ľudí sa nikdy nenaučila s istotou zaobchádzať so svojimi finančnými zdrojmi.

Aj pri objektívnom dostatku môžu v mnohých rodinách pociťovať prítomnú chudobu, či akútny finančný nedostatok. Tento, niekedy len dočasný stav záťaže rodiny môže byť podmienený časovou lineárnosťou, náhlou zmenou príjmov v rodinnom rozpočte, kultúrnymi hodnotami, osobnými potrebami alebo jednoducho subjektívnym porovnávaním sa s druhými. Pre mnohých je prirodzené, že riešia túto situáciu prechodne a krátkodobo formou pôžičky či finančnej hotovosti. Neplnenie splátok pri pretrvávajúcom stave nedostatku príjmu v konečnom dôsledku sťažuje situáciu rodiny do budúcnosti. Rodine stále viac chýbajú prostriedky a zdroje k prežitiu často v závislosti so schopnosťou s nimi efektívne hospodáriť.

Taktiež stupeň kvalifikácie a dosiahnutého vzdelania rodičov ovplyvňuje možnosti riešenia finančného ohrozenia rodiny následnou chudobou. Závažným problémom chudobných rodičov je aj neadekvátne hospodárenie s finančnými prostriedkami, čo je dôsledok ich finančnej negramotnosti. Pod finančnou gramotnosťou rozumieme „súbor poznatkov, spôsobilostí, zručností a hodnotových postojov občana, potrebných k tomu, aby finančne zabezpečil seba a svoju rodinu v súčasnej spoločnosti a aktívne vystupoval na trhu finančných produktov a služieb.“ uvádza sa tiež, že „finančne gramotný občan sa orientuje v problematike peňazí a cien a je schopný zodpovedne viesť osobný/rodinný rozpočet, vrátane vedenia finančných aktív a finančných záväzkov s ohľadom na meniace sa životné situácie“.

(Ministerstvo financií ČR, usmernenie č.338. 2010, str.11).

Treba si uvedomiť, že samotní rodičia sa často krát dostanú do hraničnej existenčnej situácie, ktorá je dôsledkom ich osobnostnej patológie, ich správania, prostredia či neuváženeho rozhodnutia. Následkom toho sú tieto rodiny okrem iných záťaží extrémne zadlžené. Následne sa ocitnú v súdnych procesoch, či v exekučnom vymáhaní. Prichádzajú o všetok svoj majetok a nespĺňajú základnú funkciu rodiny – zaistiť existenciu svojich členov. Výsledok ich „snaženia“ je, že strácajú domov pre svoje deti, prichádzajú o „strechu nad hlavou“ a nie zriedka sú im deti odobraté a následne začlenené do inštitucionálnej starostlivosti. V záťažovej situácii, keď dochádza k zlyhaniu rodičovskej zodpovednosti,

k zneužitiu práv a ochrany, či k strate bezpečia detí je nutná sociálno-právna ochrana. Ohrozujúce sú situácie, keď dochádza:

- k ohrozeniu psychického a fyzického vývinu detí a mládeže v dôsledku nevyhovujúcich a nefunkčných rodinných pomerov alebo dlhodobého zanedbávania;
- k traumatizujúcim udalostiam vyžadujúcich krízovú intervenciu;
- k prejavom alkoholových či drogových závislostí;
- k týraniam a zneužívaniu členov rodiny (bez vekového rozdielu);
- k prejavom dlhodobých a neriešených partnerských konfliktov, alebo kríz v rodine s deťmi ;
- k prejavom fyzického, psychického, sociálneho a emocionálneho nátlaku či hrozbám.

Rodina v týchto situáciách stráca svoje súkromie, je už pod kontrolou štátnej sociálnej kurately, je závislá a odkázaná len na pomoc štátu. Je však na škodu, že táto „pomoc“ je prevažne v podobe poskytovania finančných dávok a aj napriek tomu často dávky sociálnej pomoci (rodičovské dávky, rodinné prídavky, prípadne dôchodok a iné) sú zneužívané a miznú na účelu. Slúžia rodičom, nie zriedka zadlženým úžerou, závislým na od alkoholu či fajčenia, hazardných hier a pod. Často krát táto „pomoc“ situáciu detí nerieši, skôr zhorší, lebo osobná chudoba neznamená len finančný nedostatok, ale nesie znaky ekonomického násillia, ktoré je charakterizované zneužívaním moci pri disponovaní finančnými prostriedkami. Pri tejto forme ohrozenia paradoxne pod vplyvom osobnej rezignácie, či vzdoru dochádza tiež k odmietnutiu, alebo minimalizácii finančnej podpory, k bráneniu v nástupe alebo vo výkone zamestnania, k ničeniu majetku alebo osobných vecí a pod. (Sopková, 2007 a Špatenková, 2005, s.104).

Rodina

Prejavy sociálneho vylúčenia v rodine majú rôzne odlišnosti z hľadiska rôznych etáp rodinného životného cyklu. Príčiny sociálneho vylúčenia sú rôzne - môžu to byť rodičia dlhodobo nezamestnaní, rodičia zdravotne znevýhodnení, rodičia bez vzdelania alebo s nízkym vzdelaním a či vekovo nepripravení k rodičovskej zodpovednosti.

Väčšej pravdepodobnosti vzniku chudoby a sociálneho vylúčenia sú tiež vystavené neúplné rodiny s deťmi – jednorodičovské (často tam, kde sa o rodinu stará osamelá matka) a mnohodetné rodiny. V konečnom dôsledku samotný finančný nedostatok znižuje aj tak spochybnenú sebaúctu rodiča, ktorý má často nízke osobné a tiež rodičovské aspirácie. Utvrzuje matku či otca v ich neschopnosti, v rezignácii.

Rodina dáva dieťaťu pocit spolupatričnosti. Prostredníctvom osobitej každo-
dennej atmosféry v rodine si dieťa vytvára svoju normu života a svojho ďalšieho
smerovania. „Domov je tým najsilnejším faktorom, ktorý určuje, ako je mladý
človek šťastný, bezpečný a vyrovnaný, ako sa správa k dospelým, kamarátom
alebo deťom, ako verí sám sebe a ako reaguje na nové alebo neznáme situácie.
Bez ohľadu na to, koľko rôznych vplyvov na mladého človeka pôsobí, je vplyv
domova v jeho živote najhlbší.“ (Cambell, 1993, s. 7). Rodičovstvo sa deje
v prítomnosti, ale nie je len o prítomnosti, rodič by mal byť tou osobou, ktorá
dieťa naučí to najpotrebnejšie pre život a budúcnosť.

Avšak rodičia zo sociálne vylúčeného prostredia nedokážu vytvoriť domov
typu „rodinného tepla“, nedokážu zabezpečiť primeranú starostlivosť o bez-
branné dieťa, odovzdať dostatok lásky, vytvoriť miesto pre učenie a detstvo.
Nedokážu udržať tempo života a sú bez optimistickej perspektívy. Často sám
rodič (a aj jeho okolie) sa považuje za „stratený prípad“. Rodičia žijú vo svojej
osobnej izolácii a táto realita posilňuje ich sociálne vylúčenie. Všetko sťažuje
často prítomná zvýšená nervozita, podráždenosť a hnev, ktorý eskaluje až v ag-
resivitu často v podobe domáceho násillia. „V rodine je preto viac než v iných
skupinách všetko postavené na tom, či fyzicky najsilnejší člen alebo zoskupenie
najsilnejších nezneužije svoju pozíciu. Kritický je rozdiel v pozícii rodičov a
detí, pokiaľ sú deti malé. Dieťa je úplne odkázané na to, aké pravidlá spoloč-
ného života určí rodič. Kombinácia týchto faktorov môže spôsobiť, že pokiaľ
má niekto tendenciu správať sa agresívne (ubližovať iným), môže sa to najprv a
v najväčšom rozsahu prejavíť práve v domácnosti.“ (Výrost, Slaměník, 2001 in
Špatenková, 2005, s.105)

Životný neúspech a apatia odrádza rodičov od vlastnej zodpovednosti za
prijatie aktívnych životných stratégií. Znižuje sa ich sociálny status, beznádejná
prítomnosť pôsobí demotivačne. Neusilujú o slušnú spoločnú životnú úroveň a
nezáleží im na stabilite rodinných vzťahov. Vytráca sa predovšetkým uvedome-
nie si vlastnej zodpovednosti za existenčné zabezpečenie svojich detí. Rodina
sa často segreguje, žije v osobnej izolácii, zlyháva v bežnom živote a nevytvára
si zdravé sociálne a spoločenské kontakty. Rodičia takto unikajú pred vonkaj-
ším svetom a jeho problémami. V tejto izolácii sa nachádza aj ich bezradné,
osamelé často až ohrozené dieťa.

Dieťa

Rodičia v tomto stave beznádeje nedokážu byť deťom oporou, zabezpečiť
im pocit bezpečia, nemôžu byť ani pozitívnym identifikačným vzorom a byť im
adekvátne nápomocní. Nešťastný život rodičov determinuje vlastný život ich
dieťaťa, ktoré sa cíti často nemilované, a teda aj bezcenné. Na tento ťažký údel

si časom dieťa zvykne a niečo iné už ani neočakáva, veď nič lepšie ani nepozná. Nechápe rodinné pravidlá, nie je schopné rozlišovať konštruktívne od deštruktívneho, budujúce od brzdiaceho, príjemné skúsenosti od bolestivých. Môžeme tu hovoriť o syndróme týraného, zneužívaného a zanedbávaného dieťaťa (CAN) lebo sa jedná o „súbor nepriaznivých príznakov v najrôznejších oblastiach stavu a vývinu dieťaťa i jeho postavenia v spoločnosti, v rodine predovšetkým“ (Čaputová et al., 2000, s.8). Podľa Čaputovej (2000) a tiež Hoachelovej (2007) v tomto prípade ide o nenáhodný dej, či situáciu, ktorá je v danej spoločnosti neprijateľná či odmietaná. Podľa spomínaných autoriek môže mať podobu:

1. akcie, charakterizovanej ako útok, násilie v akejkoľvek forme, najrôznejšie manipulácie s dieťaťom, jeho uvádzanie do neobvyklých situácií;

2. ne-akcie, ktorú charakterizuje zanedbávanie, izolácia, nestarostlivosť, nesprávna a nedostatočná výživa, nedostatok zdravotnej starostlivosti, nedostatky v bývaní a pod.

Prežívané obmedzenie, vnútorné napätie sa u dieťaťa odzrkadľuje často v prejavoch agresívneho správania, a to nielen voči okoliu, ale aj voči sebe v podobe sebapoškodzovania. Dieťa stráca pocit vlastnej hodnoty, chýba mu primeraná sebaúcta. Príznačné je, že deti z prostredia sociálneho vylúčenia nezriedka majú tendenciu prekračovať, či odmietať normy správania a vytvárať si svoje vlastné. Prejavujú sa u nich rizikové formy správania, záškoláctvo, túlanie, často sprevádzané aj s potrebou kradnúť. Vo svojom detstve nezískavajú a nemôžu si ani osvojiť štandardné životné zručnosti potrebné k riešeniu konfliktov, sebaapresadzovaniu, či vytváraniu a udržiavaniu vzťahov. Nezriedkavo pre odmietanie rovesníckej skupiny sú v škole tieto deti sami aj obeť šikany.

Obmedzenie a ohrozenie svojich životných možností ešte dieťa nechápe. Nerozumie podstate svojho stavu a skreslene vníma aj ostatné normy a zákony spoločnosti. Pri tomto výchovnom pôsobení chýba aj jednota plynúceho času. Podľa Potočárovej (2008, 150 s.) deti potrebujú pevný program dňa, potrebujú opakujúce sa momenty – vstávanie, raňajky, vonkajšie aktivity, obed, rituály pred spaním – aby si vypestovali vnútorné hodiny vytvárajúce jednotu lineárneho času.

Je prirodzené, že aj na rodinnú izoláciu, na osobnú bezbrannosť a na stres z nedostatku a chudoby si dieťa postupne navykne. Z nedostatku sa stáva obeťou každodenne prítomného ekonomického násilia, „dlhodobý emocionálny stres, pocity bezmocnosti a strach, nemožnosť uniknúť z násilníckeho vzťahu. Deti často nevedia pod vplyvom udalostí a stresu samé nájsť východisko zo svojej situácie, a tak sa stávajú rezignovanými a apatickými.“ (Herdová, 2001, s.36).

V tomto chorom a izolovanom svete nie je dieťaťu umožnené to, čo získava práve prirodzenou interakciou v sociálnom prostredí. Vzniká u neho generačne naučená bezmocnosť a negatívna stigmatizácia. Nie zriedka aj okolím je predurčená jeho kriminálna budúcnosť. Dieťa v tejto rodine nevidí, nepozná a často už ani nehľadá východisko k zmene a náprave. Príjme to ako skutočnosť, ktorá sa nedá zmeniť, a ak mu nie je poskytnutá profesionálna pomoc, takto prežívaná smutná prítomnosť sa prejaví v ohrození jeho zdravia a psychického vývinu. Ak má liečebný pedagóg vyviešťa dieťa z tohto prostredia, musí ho sprevádzať, budovať s ním pevný, dlhodobý vzťah založený na prirodzenej autorite a rešpekte, musí poskytnúť dieťaťu dostatočný priestor a slobodnú možnosť voľby pri rozhodovaní sa.

Záver

Na Slovensku problematika sociálneho vylúčenia a kvality života detí ešte nie je predmetom komplexného monitorovania, či výskumu, nedostala sa do verejnej agendy. Táto skutočnosť znižuje možnosť účinnej pomoci a ochrany ohrozených rodín. Skúmaním rodiny v tomto záťažovom období, či v stave jej sociálneho vylúčenia sa otvára priestor k diskusiám, k pochopeniu, k uskutočňovaniu implementovania nástrojov sociálnej inklúzie.

Hlavným cieľom vzdelávania odborníkov nielen z pomáhajúcich profesií je pozitívne ovplyvniť reagovanie všetkých profesionálov na problém sociálneho vylúčenia. Skvalitnením prípravy všetkých odborníkov z pomáhajúcich profesií je potrebné zlepšiť nielen informovanosť ale aj pochopiť problém sociálne vylúčených rodín, ďalej rozvíjať vnímavosť, zručnosti, odborné vedomosti a posilniť interdisciplinárnu spoluprácu pri eliminácii dôsledkov chudoby na budúcu generáciu.

Literatúra

BODNÁROVÁ, B., GERGERY, D at al. 2004-2006: Jednorodičovské rodiny ohrozené chudobou. Bratislava, Priebežná správa z VÚ 2213, Inštitút výskumu práce a rodiny, Bratislava 2006

ČAPUTOVÁ, Z., HOCHÉLOVÁ, M., VICIÁNOVÁ, K., HRUBALA, J. 2000: Týranie, zneužívanie, zanedbávanie detí – medicínske, psychologické a právne aspekty. Pezínok: Jaspis. ISBN 8-85576-26-0

GERBERY, D., LESAY, I., ŠKOBLA, D. (Eds.)2007: Kniha o chudobe. Priatelia Zeme-CE-PA 2007 / dostupné 6.12.2009 <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=15331/>

HERDOVÁ, S. 2001: Domáce násilie. 2001 Bratislava: Občianske združenie Pomoc ohrozeným deťom, 2001

KEBZA, V. 2005. Psychosociální determinanty zdraví. Praha: Academia 2005.263s., ISBN: 80-200-1307-5

KŘIVOHLAVÝ, J. 2001. Psychologie zdraví. Praha : Portál, 2001. 278 s. ISBN 80-71785-61-2.

MAREŠ, P. 1999. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Slon, 1999. 248s. ISBN 80-85850-61-3.

MAREŠ, P. 2000: Chudoba, marginalizace a sociální vyloučení. Sociologický časopis, 2000, roč.36, č.3, s.287

POTOČÁROVÁ, M. 2008. Pedagogika rodiny : Teoretické východiská rodinnej výchovy. 1. vyd. Bratislava : Univerzita Komenského, 2008. 216 s. ISBN 978-80-223-2458-8.

SOPKOVÁ, FARKAŠOVÁ a ASPEKT in Ružový a modrý svet. 2008. Leták Konaf proti násiliu (online). (citované 07.04.2010) Dostupné na:

http://www.ruzovymodrysvet.sk/chillout5_items/5/2/9/529_574f8d.pdf

ŠPATENKOVÁ, N. et al. 2004. Krize – psychologický a sociologický fenomén. Praha: Grada. ISBN 80-247-0888-4

ŠPATENKOVÁ, N. et al. 2005. Krizová intervence pro praxi. Praha: Grada. ISBN 80-247-0586-9

Úrad vlády Slovenskej republiky.2009. Výbor pre práva dieťaťa (online citované 3.12.2009) Dostupné na: www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/4CA609EF3A49799D-C12575450049B2

7D/\$FILE/Zdroj.html

Elektronická Zbierka zákonov. 2009. Zákon o rodine (online citované 4.12011).

Dostupné na:

[http://www.upsvar.sk/rsi/rsi.nsf/0/d7b38b75b8f7d72ec1257163003b1a75/\\$FILE/Z%C3%A1kon%20o%20rodine.pdf](http://www.upsvar.sk/rsi/rsi.nsf/0/d7b38b75b8f7d72ec1257163003b1a75/$FILE/Z%C3%A1kon%20o%20rodine.pdf)

UNICEF. 2009. (online, citované dňa 4.4.2009), dostupné na www.unicef.sk

/Vyhľadanie 5.1.2011 <http://www.sspr.gov.sk/texty/File/pdf/2004/rodina/Chudoba.pdf>

Ministerstvo práce a sociálnych vecí SR,(online, citované 20.12.2009) Zákon 601/2003 Z.z.

www.upsvarto.sk/domain/.../zakon-c.601-2003-o-zivotnom-minime.pdf

Ministerstvo financií ČR (citované 2.1.2011) Dostupné na:

http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/ft_strategie_financniho_vzdelavani_55251.html

PRAVDA 2010 (citované dňa 03.1.2011) dostupné na: http://spravy.pravda.sk/chudoba-ohrozuje-deti-osamelych-rodicov-fd5-/sk_domace.asp?c=A101227_185959_sk_domace_p29

*PaedDr. Jana Špániková,
Bratislavská občianska poradňa, nezisková organizácia*

PREČÍTALI SME

Kateřina Janouchov: O lásce a sexu 2007, Akropolis.

Kniha je zaujmav tm, že jej autorka žije a pracuje vo Švédsku, kde aj kniha vyšla a stala sa bestsellerom. Autorka je psychiatrick, sexuologické. Ako z obsahu uvidíte, nevyhla sa takmer žiadnemu klasickému problému mladistvých partnerských vzťahov s tm, že je tu aj všetko základné o sexualite, aktuálnych problémoch v tejto oblasti. Takých publikácií vea nevychádza.

Kniha vyšla v Čechách preto, že ide o emigrantku, ktorej rodičia majú stále zázemie v Čechách, take jej už vyšla aj druh kniha o závislostiach, vrátane týrania a zneuivania.

Kniha sa dobre ita, pretože okrem obrázkov obsahuje aj dopisy dievčat, rozdelené podľa tém a tiež najčastejšie otázky k témam, sformulované dievčatami na besedách, ktoré si naša generácia ivo pamat. Odpoveďami na otázky a listy sa najmä zaiatocnci môžu informačne posilniť, prípadne si obrsi vlastné drpky. Nie je predsa nevyhnutné shlasi.

Kniha je pritom určená dievčatám, uvádza ich dopisy, ich otázky. Ale my predsa vieme, ako sa z toho poui a ja som bola na svet súčasných dievčat aj dost zvedavá.

Kniha poskytuje aj e-mail na autorku, s ktorou je možné komunikovať: kjanouchova@volny.cz

Z prístupu autorky vystupuje dost zreteľne jej teoretický koncept, postoje a presvedčenia.

Kapitola o láske zina nm všetkým dôverne znamm zamilovanm a medzi otázkami sú tie banálne: ako zistiť, či má záujem, ako sa zoznámiť, ako viesť vzťah, o om hovoriť, keď mám trmu... ni nového pod slnkom, ale prístupy, možnosti sa predsa len inovuj, rozširujú, ťažiská sú trošku inde.

Podrobne autorka analyzuje flirt, vášeň, prerastanie do lásky, vzápätí aj rozchod a na záver kapitoly lesbick lásku. Tas je asi najnezvyajnejia, nemvala tak veľké miesto v literatúre starých čias. Obsahuje aj cel neistotu sexuality dospievajúcich, kedy sa dievčatá vodia za ruky a okolo pása a nevedia to vyhodnotiť. Je to určite prínosná kapitola. Na záver kapitoly dáva autorka školu sebeucty, sebavedomia, čo je nm tiež ako postup blízke a ako na to – vieme aj viac ako autorka.

Podobne obirne a komplexne sú postavené aj dalie kapitoly o sexe, o tele, vrátane gynekológie, rôznych mýtov a pseudopoueni, ktoré dievčatá nazbiera-

li. Nájde tu skutočne novšiu vrstvu informácií, napríklad aj o piercingu, holení a depilovaní, takže mladí tam nájdu základné informácie a starší doplnenie o módne hity v psychosexuálnej oblasti. Keďže ide o silnú a energickú ženskú autorku, matku štyroch detí, ktoré pomaly dospievajú, autorka stojí nohami na zemi.

PhDr. Jolana Kusá

Je dobre mať cieľ svojej cesty, ale je to samotná cesta, ktorá ovplyvňuje cieľ.

U. K. LeGuinová

Dan Millman: Dvanásť bran na ceste k osobnému rústu

1998, PRÁH

Druhá kniha, ktorú vám ponúkam, je niečo ako evergreen. Ani som si nevšimla, ako dávno vyšla, kúpila som si ju pred týždňom ešte s ďalšou knihou od toho istého autora. Pred časom som recenzovala a hojne ako citáty používala úryvky z jeho knihy Každodenné osvietenie. Je to kniha, ktorú požičiavam klientom, keď potrebujú hľadať svoje zdroje, svoju celistvosť, proti depresiám a k zmene postojov, pohľadu na problém. Tým, čo majú biblioterapiu vo svojom portfóliu.

Túto knihu už má prisľúbenú klientka, ktorá stavia svoj život na vlastné základy po strate, po prežití traumy a posttraumatického syndrómu, ktorý doznieva. Zaujala ma tým (kniha), že skúsenosť, ktorá je v nej obsiahnutá, sa v značnej miere kryje s mojou skúsenosťou, aj zostavy cvikov v kapitole o starostlivosti o telo sa podobajú mojim – počínajúc pozdravom slnku a končiac kolískou.

Cesta osobného rastu vedie hore, je výzvou ľudskému konaniu a mieri k vrcholkom našich možností. Cestou je treba prejsť dvanástimi bránami, za každou z nich je niečo, čo nás obohatí. Náš osobný rast sa odohráva na pôde obyčajného, všedného života. Vydajme sa na cestu, nastal pravý čas - hovorí autor úvodom.

Bežný život je podľa Millmana najlepšou duchovnou školou. Keď muž vraví, že nemá čas na duchovné cvičenia, lebo má prácu, ženu a tri deti, je úplne

vedľa, pretože jeho duchovným cvičením je spôsob, ako miluje svoju ženu a svoje deti, stará sa o ne, ako s nimi trávi čas, hrá sa s nimi, ako je trpezlivý, láskavý, čo sa s nimi a od nich naučil, podobne aj v jeho práci s každodennou námahou rastie a život so ženou zasa rozvíja jeho ďalšie dimenzie. Jeho život mu je výdatnejším zdrojom rastu a duchovného rozvoja než meditácie a iné cielené techniky.

Alebo uvádza príklad, ako muž odháňal svoje dieťa, pretože meditoval. Až neskôr si uvedomil, že cennejšie by bolo vziať to dieťa na ruky, byť s ním ako opakovať mantru.

Hlavným poslaním všetkých dvanásť kapitol je sústredenie pozornosti, ako on vraví oslobodenie pozornosti, lebo až potom môžeme oslobodiť svoje srdce a plne prežívať svoj každodenný život. Keď hľadáme v živote jeho krásu, či jeho zmysel, nájdeme ho v poriadnom sústredení sa na prítomný okamih, či už umývame okná, alebo píšeme článok. To je celé bohatstvo, ktoré sa v ňom dá nájsť.

Dvanásť brán, ktorými musíme prejsť na ceste k osobnému rastu, odporúča prečítať v poradí ako ich uvádza, aj keď v živote to tak nechodí, tam je všetko súčasne. Každá brána je dôležitá, jej zvládnutie dopĺňa ostatné a je nevyhnutné pre celistvosť. Dvanásť brán v poradí tvorí: objavte svoju hodnotu, zaktivizujte svoju vôľu, dodajte svojmu telu energiu, naučte sa hospodáriť s peniazmi, ovládnite svoju myseľ, prijmite svoje emócie, naučte sa čeliť svojmu strachu, osvetlite tienisté zákutia svojej duše, prijmite svoju sexualitu, prebudte svoje srdce, slúžte svetu.

Každá brána je podrobne preskúmaná a cesty na jej zdolanie sú podrobne popísané. Keď sa budete trápiť s klientom, ktorý „nemá žiadnu vôľu“, druhá brána vám povie ako na to. Samozrejme, že je to kniha, ktorú treba skúšať na sebe. Kto už nepotrebuje dodať svojmu telu energiu? – v tejto bráne nájdeme aj správne stravovanie a telesné cvičenie, dýchanie, meditácie. Nadýchnite sa teraz zhlboka až do brucha, potom pomaly, pomaličky vyдыхujte. Trikrát. A už ste začali pracovať na energii pre svoje telo.

Možno náročnejšie sú brány ako osvetlenie trnastých stránok našej duše, ale o to sú cennejšie postupy a cvičenia, ktoré autor uvádza. Knihu je potrebné prečítať celú, aby sme sa potom mohli vracieť k jednotlivým častiam. Ale funguje to iba vtedy, keď časti vnímame ako súčasti jedného komplexného celku – ľudskej bytosti. Veľa citátov v dnešnej empatii je z tejto knihy.

Jolana Kusá

Petr Weiss a kol.: Etické otázky v psychológii

Portál, 2011

Ide o zborník štúdií k etickým problémom a otázkam rôznych častí psychológie, vrátane psychodiagnostiky, psychoterapie a poradenstva, psychosexuálnej terapie. Obsahuje aj jednotlivé etické kódexy a nájdeme tu mnoho upozornení na úskalia psychologickéj práce, konflikty s ľudskými právami a etickými normami.

Vittoria Cesari Lusso: Prarodiče, rodiče a vnoučata

Portál, 2011

Zmeny, ktoré pôvodný pár zažíva po príchode detí, sú reflektované v analýze primárnej triády. Menej pozornosti je však venované ďalšej etape životnej cesty, keď sa z pôvodných rodičov stávajú starí rodičia. Analýza rodiny končí etapou opusteného hniezda, ale ľuďom sa vytvárajú naďalej dôležité rodinné vzťahy. Medzi ne patrí aj prijatie partnerov detí do rodiny, narodenie a prijímanie vnukov. Realita sa vždy líši od predstáv a očakávaní, a tak v emóciách sa vyskytuje aj strach, žiarlivosť, hnev a prekvapenie, okrem radosti a nadšenia. Ako to dať úspešne emocionálne dohromady tak, aby sme vedeli aj v tejto etape života urobiť pre svoje blízke vzťahy to svoje najlepšie?

Teória a analýzy sú doplnené príkladmi, kazuistikami a vzorovými dialógmi.

Jolana Kusá

Kdesi vo vás drieme mocná a silná vôľa a čaká na vhodnú chvíľu, kedy sa bude môcť prejaviť.

Silná vôľa, nezameraná určitým smerom je ako silný, bezcieľne pobežujúci kôň.

Morita

Dívate sa na svet uhlom vašej viery, znalostí a skúsenosti. Až keď sa vaša myseľ rozjasní, uvidíte svet taký, aký skutočne je.

INFORMÁCIE

Etika v pomáhajúcich profesiách z hľadiska postmoderného kolaboratívneho prístupu

Tak sa volal workshop jednej zo zakladateľiek kolaboratívneho, čiže spolupracujúceho prístupu Harlene Andersonovej z Galveston Institute v Houstone, Texas, USA, ktorého sme sa s Vladom Hambálkom v dňoch 23.-24. septembra 2011 zúčastnili. Mňa zaujímal prístup, ktorý je úplne nedirektívny a nekladie si vôbec žiadne ciele v práci s klientom, Vlada zase postmoderna v ňom. Harlene a jej spolupracovníci zo spomínaného inštitútu, ktorý existuje od roku 1979 a pracuje v ňom 17 ľudí, vychádzajú z etických a filozofických pozícií, ktoré ma zaujali a napriek svojej odlišnosti sa niečím blížila môjmu obľúbencovi Carlovi Rogersovi. Paralely sa dajú nájsť, ale ako východiská citovala filozofov (Derrida, Wittgenstein) a biológov (Maturana), zo psychológov sa odvoláva na prácu Vygotského a z oblasti psychoterapie odporúča prečítať si Watzlawickovu et al. Pragmatiku ľudskej komunikácie, ktorá vyšla ešte v roku 1967, lebo tam kedysi začínali.

Workshop mal klasickú štruktúru, teda začiatok, snímanie očakávaní, teoretický výklad, praktické ukážky, otázky k nim, diskusie v malých skupinkách, domáca úloha a záver. Celkove sa dá povedať, že sme strávili dosť času tým (7 zo 16 hodín), že sme počúvali Harlene a jej výklad. Niežeby to bolo nezaujímavé, len to nebolo nedirektívne: v zásade ona viedla, ona navrhovala, čo sa bude robiť. Podobne to bolo pri ukázkach rozhovorov. Jeden z nich som si zažil v role dobrovoľníka, takže viem: cítil som sa v ňom veľmi slobodne a hovorili sme o podstatných veciach, o tej téme, čo ma páčila, ale predsa: ona navrhla, že pôjdu dva rozhovory paralelne (čo ma prekvapilo, nikdy som nič také nevidel a nezažil), ona položila asi tri, štyri otázky, ktoré ma pribrzdili a primali zamyslieť sa nad vecou z iného uhla pohľadu, ako som sa naň práve pozeral. A podobne to urobila aj na druhý deň s ďalšími dobrovoľníkmi. Napriek tomu, že to teda nebolo úplne nedirektívne, ako som čakal, bol to hlboký zážitok. Nezažil som žiadne náhle rozuzlenie, žiaden aha-zážitok, neobjavilo sa mi riešenie, ba ani výrazná úľava, ktorú som očakával, sa nedostavila, ale upokojil som sa. Jeden z dobrovoľníkov na druhý deň povedal, že počas rozhovoru sa cítil skoro ako v tranze a dospel k rozhodnutiu vo svojej dileme, ktorú predostrel ako tému rozhovoru. A v diskusii v malej skupinke (opäť sa zážitky spracovávali v trojiciach, štvoriciach, ako som to zažil po prvý krát u satirovcov) som sa dozvedel, že jedna z organizátoriek podujatia (brnenské združenie Narativ) sa vyslovila, že zmeny, ktoré v rozhovoroch s Harlene zažila, sú nenápadné, ale trvalé. Ich význam sa vlastne ukáže až s odstupom času. Hneď som si spomenul na svoju skúsenosť s otcom môjho spolužiaka na strednej škole MUDr. Pavlom Straussom, ktorého by som za svojho mentora v tom čase určite neoznačil, ale on ním vlastne bol. Teraz si to uvedomujem. Ak majú ľudia podobnú skúsenosť s Harlene, klobúk dolu.

Čo sa týka teórie, mne sa páči, že tu sú len všeobecné postoje, východiská – žiadne techniky, zručnosti alebo kroky (ak si odmyslíme systemické otázky, typu: Čo očakávate od tohto rozhovoru? Čo by povedal váš partner na to, keby tu sedel? Alebo v americkej psychoterapii častá výzva: Mohli by ste mi o tom povedať viac?). Uhol pohľadu, to je to,

o čo tu ide. A ten mi je veľmi blízky. Harlene ho bližšie charakterizuje ako udržiavanie skeptického, kritického postoja, vyhýbanie sa generalizáciám, uprednostňovanie lokálneho poznania, poznanie je interaktívny sociálny proces, meniaci sa a prúdiaci v každodennom, obyčajnom živote. Sedem vodítok praktického jednanja zhrnula nasledovne:

1. „Terapeut“ a „klient“ sú konverzační partneri v spoločnom skúmaní,
2. „terapeut“ nie je odborník na život „klienta“ alebo na riešenia všeobecne, lež na vzťah,
3. preto vystupuje ako ten, kto nevie, vyzvedá sa, mimochodom zvedavosť sa často spomínala ako dôležitý činiteľ v rozhovore,
4. „terapeut“ je verejne prístupný, to znamená, že dáva najavo, ako rozmýšľa, odkiaľ sa berú jeho nápady alebo úvahy, ba dokonca občas ponúka aj svoje skúsenosti,
5. „terapeut“ kráča s „klientom“, nejde ani za ním, ani pred ním a nevedie ho. Ak existuje nejaký cieľ, je to cieľ, ktorý stanovil „klient“, nie „terapeut“, je to teda vzájomne sa podmieňujúca, premenlivá cesta,
6. plná neistoty a
7. podobá sa na každodenný obyčajný život, v ktorom Harlene pomáha pozitívny pohľad na človeka. Rozhovor plynie ľahko, akoby bez námahy a zdá sa byť úplne obyčajný. Pravda, zdanie tu ľahko môže klamať (ukážkový rozhovor, ktorý jeho protagonista označil ako bytie v tranze, viď vyššie, sa mnohým pozorovateľom vo veľkom kruhu vrátane mňa zdal obyčajný, bez veľkých alebo hlbokých či ostrých zvrátov) a nie je ani jednoduché byť neustále sústredený a reagovať na to, čo hovorí „klient“. To viem z vlastnej praxe a povedala to aj Harlene. Sama sa udržiava v kontakte s prúdom reči tým, čo označuje ako overovanie si porozumenia a v praxi to má často podobu parafrázovania.

Páčila sa mi aj metafora kľbka príbehu (story ball): skutočne klient prichádza na konzultáciu a často nevie, kde má začať. Aj sám má dojem, že je to zamotané kľbko a niekedy aj počas rozhovoru alebo na jeho konci má dojem, že rozpráva nesúvislo, preskakuje z témy na tému. A platí aj to, čo povedala Harlene, že ja ako terapeut, vidím z kľbka len to, čo sa klient rozhodne mi ukázať a z tej strany, z ktorej mi to podá. Tomu hovorí Lynn Hoffman, kolegyňa Harlene, presenting edge, teda hrana, ktorá je predstavovaná, ukázaná. Napokon, vždy, s každým, aj s niekým, kto prišiel nedobrovoľne a nejaví veľa chuti do terapie, máme možnosť hovoriť len o tom, čo nám predstaví. Pravda, metafora kľbka navodzuje aj predstavu alebo túžbu ho rozmotáť. Ktovie, kto z nás dvoch, „klient“ či „terapeut“ má väčšiu chuť ho rozmotáť?

Čitateľ si môže prečítať viac v knihe Harlene Anderson: Konverzace, jazyk a jejich možnosti; postmoderný prístup k terapii, ktorú vydalo spriaznené vydavateľstvo Newton Books, Brno, v roku 2009 alebo v článkoch na webovej stránke www.narativ.cz.

Galanta, 25. 9. 2011
PhDr. Ivan Valkovič

REDAKCIA

Editori: PhDr. Jolana Kusá
PhDr. Ivan Valkovič

Redakčná rada: PhDr. Zuzana Mardiacová, PhDr. Oľga Nemcová,
Mgr. Vladimír Hambálek, Mgr. Ľubica Tománková,
PhDr. Katarína Hatráková

EMPATIA NA INTERNETE

<http://www.psychologia.sk/empatia>

E-mail: Jolana.Kusa@upsvar.sk

Adresa: **Špitálska ul.č. 8**

812 67 Bratislava

Tel.: 02/2045 5826, 2045 5945, 2045 5946

Fax: 02/2045 5556

Reg. č.: 1474/96/6

ISSN: 1335 8624